

भारत सरकार
GOVERNMENT OF INDIA
राष्ट्रीय पुस्तकालय, कलकत्ता ।
NATIONAL LIBRARY, CALCUTTA

वर्ग संख्या 180. 0c
Class No.

पुस्तक संख्या 84. 3
Book No.

टी. ए. / N. L. 38.

MODC-80-66 1-42/14 LBL (P) 20-0-10-100/80.

180. Oc. 84. 3.

दशकुमारचरितम् ।

~~महामहोपाध्याय श्रीमदश्वमेधमूर्ति विरचितम्~~

प्रबन्धमेकसंस्कृतविद्याचक्रवर्तिहस्ताभाषण

श्रीमदनमोहनबालाचन्द्रादे

संस्कृतम्

संस्कृत ग्रन्थे मुद्रितम्

त्रयिकातायाम्

संस्कृत १८०६ ।

1849

College of Arts & Sciences

इन्द्रकुमारचरितम् ।

प्रथम उच्छ्वासः ।

अनुकम्पिका

कुत्सा तु भुवनकृतान्तनुत्तमाकुला विह्वलचित्ततापी सञ्चित
मिदमभाषत ददित तत्प्रसादादथ मे चरितार्था नीचदतिः
अथ मे मनसि तमोपहृत्यया हतो ज्ञानप्रदीपः पञ्चमिदानीं तत्प्राद
पद्यपरिचर्याफलम् अथ च तत्प्रसादस्य किमुपलब्धं प्रत्युपलभतयती
भवेयम् अथप्रदीपं हि नैव किञ्चिन्मत्सम्बद्धम् अथवा अथैवा
स्यापि जनस्य कथितं प्रभुत्वम् अथन्यं हि मदित्वा किमा मरुतती
मुक्तयश्चोच्छ्वेदशीलतो दशनच्छदयश्च पुन्यवितुम् अथ ज्ञासनाफल
तटोपभक्तमुरज्जयैतदाचिह्नवितुम् । इति प्रियोरसि प्रादुर्धिव
नभस्तुपापीर्जमुदपथोच्छरन्त्यया भिद्रवन्सीमुकुलमिव रुद्रराज-
रचितं पशुदस्तासयती नर्धिवर्धंवीपिकृन्मिना कुसुमचक्रसमारेज
मधुकरकुलयाकुलेन श्लोककलापेन स्फुरदवज्जिरज्ज्वेसरकराजं
कदम्बमुकुलमिव कान्तस्याधरमजिमधीरमावुचुम् । तदारम्भस्तु रि
तया च रामदन्ता भूयोऽप्यावर्त्ततामिमांशविभोमचारपीकटो इति-
प्रथमः ।

सुरतसेदस्तथोक्तु तयोः क्षत्रे विसृज्यनिर्मज्जितपादोन्नतः कश्चि
न्याचपादः प्रत्युदयत प्रत्युदयताथोमौ । अथ तस्य राजकुमारस्य
कमलमूढप्रतिबिम्बरज्जुदामनिन्दहीतमिव रजतप्रह्वोपमूढं च-
रन्मग्नमासीत् । उपर्यथैव च विमेतद्विजतिपरिचासविक्रमा मुक्त
कलमाचक्रन् राजकन्या । येन तत्क्षकमेव कम्बलागुरन् अथि
वरीवमिव पिताथोपहृतमिव वेदमानम् अनिरूप्यमागतहातावतिवि-

भागम् अगण्यमानदहस्यरक्षासमयम् अवगितलविप्रविध्यमानमात्रम्
 आकन्दविदीर्घमात्रकयुक्तम् अशुकोत्तोऽवगुण्ठितकपोलतकम् आ-
 कुलीबभूव । तुमुले जाह्नव् समये अजिमन्त्रितप्रवेशा किं किमिति
 सङ्घसोपकृत्य विविशुरन्तर्विशिकपुत्रयाः ददृशुश्च तदवस्थं राजकुमा-
 रम् । तदनुभावनिरुद्धनिराहेष्कान्तु सद्यश्च ते तमर्थं यद्यद्वर्त्मणे
 निवेदयामासुः । सोऽपि कोपादागत्य निर्दहन्निव दहनगर्भया
 दृष्ट्वा निशाम्योत्पन्नप्रत्यभिज्ञः कथं सद्यैव मदनुजमरणनिमित्त
 भूनायाः पाषायाः बाणचन्द्रिकायाः प्रत्युरत्यभिनिविष्टविस्तर्पस्य
 नैदेशिकवशिकपुत्रस्य पुष्पोद्भवस्य मित्रं रूपमन्तः कलाभिमानो
 जैकविधविप्रलम्भोपायपाटवावर्जितमृदुपौरजनाधारोपितवित्तपदेव
 नानुभावः कपटधर्मकञ्चुको जितुद्रपापशीलखपलो ज्ञाद्यगज्रुधः ।
 कथमिवैनमनुरुक्ता मादृशेष्वपि पुरुषसिंहेषु सावमाना पापेयम-
 वन्तिभन्दरी । प्रश्यतु यतिमश्वेव शृणावर्तसितमियमनार्थशीला कुल
 पांसनीति निर्भर्त्सयन् भोचलञ्चुकुटिद्रुसितललाटः कानश्च काल
 ओद्धदधककर्मणे वा ऊदयेनावचस्वत् इन्ताम्बुजे रेखास्वजरथाङ्ग
 लाङ्गणे राजपुत्रं सरभसमाचक्षर्य । ॥ तु स्वभावधीरः सर्व्वपौर-
 वातिभूमिः सद्गुणैकप्रतिक्रियां देवीमेव तामापदमवघार्य्य “स्वर-
 तस्या हंसगामिनि हंसकथायाः सहस्र वासु मासद्वयम्” इति
 प्राक्तपरित्यागराशिर्गो प्राक्तसमां समाश्वास्य रिपुवश्यतामयासीत् ।
 अथ विदितवाचावाक्यैः महादेवीमात्तवेन्द्रे जामातरम् आकारपक्ष
 पातिने । आतात्त्रासोपन्यासेन अरिणा जिघांस्यमानं ददृशुः ननु
 श्रेकतुक्तमपभुत्वादुत्तरवितुमापदः ।

स किल यथाशीलव्यवस्थया सर्व्वमिदमुदन्तजातं राजराज
 मित्रैः तपस्यते हर्षसारथ्य सन्दिश्य सर्व्वमेव पुष्पोद्भवकुटुम्बकं
 सर्व्वस्य दूरदूरपूर्व्वकं सद्यश्च वन्दने क्षिप्त्वा हत्वा च राजबाह्वनं राज
 केसरिकिशोरकमिव दारुपद्मरनिबद्धं मूर्द्धजजाललीनचूडामणि

प्रभावविहितकृत्विपासादिखेदश्च तम् अथभूतदुहितप्राप्यनस्याङ्ग-
राजस्य उद्धरन्वायाङ्गानभियास्यन्नन्यविधासाग्निनाथः खरोश्च अ-
नलभरदत्तकल्पयाम् । अस्मिन्खरोऽपि सिंहवर्मा सिंहवासक्य
विक्रमः प्राकारं भेदयित्वा मङ्गला वलसमुदायेन निर्गत्य स्वप्रहित
दूतमाज्ञाहृतानां साहाय्यदानावातिसत्वरमापततां धरायतीवामभिर-
कालभाविन्यपि सन्निधावदत्तापेक्षः साक्षादिवःखलेषो वपुस्त्रान्
खलमापरीतः प्रतिबलं प्रतिजग्राह । जगद्भे च मङ्गलि सम्पराये
प्रसीयसकलसेन्यमण्डलः प्रवय्यप्रहृष्टवशतभिन्नमर्माः सिंहवर्मा
करिणः करिणमवहृत्य अतिमानुषप्राक्वसेन चख्यवर्माणा । स
य तदुहितवर्मासिकायामनलारत्नसमाख्यातायामतिमात्राभिलाषः
प्राप्तेरेवं न व्ययुज्यत् अपि तमीनयदपनीताशेषशाल्यमकल्यसन्धो
बन्धनजडहम् अमीमलव गुणकमहैरधैव क्षपावसाने विवाहनीया
राजदुहितेति ।

छतकौमुदमङ्गले च तस्मिन् एकपिङ्गाचलात्यतिमिष्टस्य अश-
ज्ज्ञेनाम जङ्गाकरिकः प्रभवतोदर्पसारस्य प्रतिमन्देशमावेदयत्
“अयि मूढ किमस्ति कन्यापुरदूतकेऽपि कश्चित्प्रावसरः । स्थविरः
स राजा जरावल्लुप्तमानावमानचितो दुःखरितदुहितपक्षपाती यदेव
किञ्चित्प्रलपति त्वयापि किं तदनुमत्या भ्यातयन् अविश्वम्बितमेव
तस्य कामोन्मत्तस्य चित्रवधवार्ताप्रेषणेन अवगोक्ष्योऽस्माकं विधेयः
मा च दुष्टकन्या सङ्गानुजेन कीर्त्तिसारेण निगूढितचरणा चारके
निरोद्धयेति ” तत्राकर्ण्य प्रातरैव राजभवनदारे स दुरात्मा
कुमारीपुरदूतकः सन्निधापयितव्यः अख्यपोतश्च मातङ्गपतिरचित
कल्पजोषपञ्चलमेव समुपस्थापनीयः । छतविवाहस्तथोत्थाप्याहमेव
तमनार्यं तस्य हस्तिनः छायः कीडितकं तदधिकदृश्यव गत्वा शत्रु
साहाय्याव प्रत्यासीदतो राजन्त्यस्य सुकोशवाहनस्यावयवं करि-
ण्यामि इति पार्श्वरानवेष्टाञ्जके । निन्ये चासावहन्त्यस्मिन् उन्मि-

मन्त्रोपदेशो राज्ञे राजपुत्रो राजाङ्गुलं रक्षिभिः उपतस्थे च क्षरित
मङ्गलमप्येतः ।

एते च तस्मिन् मुमुक्षे तदङ्गि युगलं रजतशङ्कुतया । सा चैव
चन्द्रशेखराङ्गि काचिदङ्गरोभूता प्रदक्षिणीकृत्य प्राङ्गलिङ्गं जिघ्रामत्
देव दीयतामनुग्रहायै चिन्तम् । अङ्गमसि सोमरश्मिसम्भवा सुरत
मङ्गरी नाम सुरसुन्दरी । तस्या मे नभसि नलिनलम्बमुग्धकण
हंसानुबद्धकलाया स्तम्भवारकलोभविच्छिन्नविगणिता हारयष्टि
वन्द्यया जातु चैवते सरसि मन्दोदके मधोऽम्भस्य महर्षेर्मार्ग-
क्षेत्रस्य मन्त्रके मन्त्रिकिरणविगुणितमलितमपतत् । पतितश्च कोपि-
तेन कोऽपि तेन मयि प्रापः “यापे भजस्व सोऽङ्गजातिमन्त्रातपैतन्या
चतीति” । स पुनः प्रसाद्यमानकलादपद्मद्वयस्य मातृदयमात्रं
सन्धानतमेव निष्कारणीयमिनामापदम् अवरिच्छीकृत्य त्वं चेन्नि
याजामकल्पयत् । अतस्तेन च पापानां क्षयश्चक्षुःश्रीकृतां मातृद्वयस्य
राशौवेगवतः प्रोक्तः पुनः मातृसवेगस्य वीरशेखरोनाम विद्याधरः
प्रह्वरगिरी समध्यव्रमत् आत्मसात्कृता च तेनाहमासम् । अथासौ
पितृप्रयुक्ते वैरे वर्णमाने विद्याधरसकलनि नि वत्सराजवंशवर्द्धने
नरबाहुनदत्ते विरसाग्रसकदधकारकमोऽवमिति तपस्तता दर्पसा-
रेण सङ्ग समकल्पत प्रतिश्रुतश्च तेनास्मै सुसुरवन्तिसुन्दर्यादानम् ।
अन्वदा तु विवति अन्वदायमानचन्द्रिके मगोरघप्रियामवन्तिसुन्दरी
दिङ्मुखरवेन्द्रियसन्दिग्धमन्दिरयति कुमारीपुरमुपासरत् । अन्त-
रितश्च तिरस्कृष्टश्च विद्यया तां तदा तदङ्गोपाक्यां सुरतखेदसुत-
गात्री निभुवनसर्गयात्रासंहारसंश्रिताभिः कथाभिरन्वृतस्यन्दि-
नीभिः प्रह्वानीयमानरागपूरां न्यरूपयत् । स तु प्रकुपितोपि तद-
नुभावपतिवद्वनिप्रह्वान्तराध्यवसावः समाप्तिश्चेत्तरेतरमन्त्रलसुख
प्रसुतयोर्बुद्धौर्द्वैततोत्साहः प्राप्नुसोद्गात्मना मया पादपद्मसोर्बु-
तत्वं तव विराड्विद्या सरोवरभसमपासरत् । अर्वाक्षितश्च समाद्य

शायः तत्र मातृद्वयं तत्र पारतन्त्र्यम् । प्रसीदेदानीं किं तत्र कर-
जोयमिति प्रक्षिपतस्त्रीं शार्तयानवा मन्त्रावधमां समाश्रासयेति
वादिह्यं विससर्ज ।

तस्मिन्नेव क्षणान्तरे हतोऽहतचक्रवर्मा सिंहवर्कदुहितुरन्ध्रान्धि
कायाः पात्रिस्मर्द्धराजप्रसारिते बाहुद्वयस्य वलवदवतन्त्र्यं सरभ-
समाकृत्य केनापि दुष्कारकर्मकारिणा तस्मिन्नेवैवमेव मत्सरप्रहारेण
राजमन्दिरौद्देश्य शयनवमयमापादयन्नचकितमिति सौ विह्वलौति
वाचः समभवन् । अत्रा चैतत् तमेव मत्सरहृदिमनुदशाधोदरोराज
पुत्रोऽधिरुह्य रंहसोत्तमेन राजभवनमध्यवर्तत । स्तम्भे रमय्याव-
धूतपत्तिदत्तवर्माय प्रविश्य वेष्माभ्यन्तरम् अदभ्यान्निर्धोषगम्भीरेण
स्वरेणाभ्यधात् “कः स महापुरुषः येनैतन्मानुषमात्रदुष्कारं महत्
कर्मानुष्ठितम् आगच्छतु मया सहमे मत्सरहृदिममोदहन्तु अमयं
मदुपकयतवर्ति मोदेवदानवैरपि विगटकानश्नेति ॥”

निशम्येवं स पुमानुषोद्भूर्धर्मेनिर्गत्य क्षताक्षुत्तराक्रम्य संज्ञा
कुचितं कुम्भरजाभमसक्तमध्यवर्तत । आरोहणमेवेन निर्वर्णं हर्षो
रपुच्छदृष्टिः क्षये प्रियसखोऽयमपहारवर्मैवेति प्रस्थाप्रिणीदतोऽस्य
बाहुद्वयवृत्तलमुभयभुजमूकप्रवेशितम् अयेऽवतन्त्र्यं स्वमकुमादि-
कुशामास स्ववक्ष एष्टोवसिताभ्यां भुजां पर्यवेष्टयत् । तत्-
क्षणेऽपसंहृताक्षि कुलकतिहरन्नापहारवर्मा चाप चक्रं कथय कर्पण
प्रास पट्टिषु मुवक्ष तेषरादिप्रहरणगतमुग्रशुक्लानो वशावसिप्तान्
प्रतिवक्षन्वीरान् बह्वप्रकारयोधिनः परिक्षिपतः क्षितौ विचिक्षेप ।
क्षयेन चाद्राक्षीतदपि सैन्यमग्रेण समन्तातोऽभिमुक्तमभिधावता
वतनिकायेन परिक्षिप्तम् ।

अनन्तरश्च कश्चित्कर्णिकारजैरः कुहविन्दसवर्गकुमाभः क्रमशः
कोमलपान्निपादः कर्णपुम्बिदुत्तध्वसश्चिन्तनीयलाघवः कटितटवि-
विह्वलमन्दरः पट्टनिवसनः क्षालाहोदरोरस्यः क्षतवक्षतवा विपु

कुचनिवृत्तैर्वाभिवर्जन् पादाङ्गुलिभिरुत्पलपुष्पकर्मभूतेन प्रजनिना
 जनेन सन्निह्य पूर्वापदेशप्रत्ययादवमेव स देवो राजवाहन इति
 घोषाणि प्रवक्ष्यापहारवर्माणि निविष्टदृष्टिराचष्ट “तदादिष्टेन ना-
 र्मेव सन्निपातितमेतदङ्गुराभ्यामवदानवोपस्थितं राजन्यकम् अदि-
 वक्तव्यं विहतविभक्तं श्रीपादद्वयं वर्तते विसृज्यन्त्यमिति”
 इत्युक्तं व्यामहारापहारवर्मा देव दृष्टिदानेनानुगृह्यतामयमात्रा-
 कटः । सोऽथमप्यहमेवामुना रूपेण धनमिवावृणोति चान्नरितो
 मन्त्रकः । सर्वथायं निर्जन्मः वत्समादङ्गुराजम् अपवर्जितं च कोप-
 वाहनमेकीकृत्य कक्षदृष्टेवामुना सह राजन्यकेन यशानो सुखोप-
 विष्टमिह देवमुपतिष्ठतु यदि न दोषहति । देवोऽपि यथा ते रोचत
 इति तमाभाव्य गत्वा च सन्निदिष्टे नगराद्विहरतिमहतीरोहिण्य
 द्रुमस्य कक्षचित् सौमित्रदातसैकते मङ्गावदङ्गुपवनपातश्रीतले तले
 विरदादवतताट । प्रथमसमवतीर्जनापहारवर्माया च सहस्रसत्वर
 समीकृते मातङ्गद्वय भागीरथीपुत्तिनमञ्जले सुखं निवसाट ।

तथा निवृत्तश्च तमुपहारवर्मार्यपाल प्रमति मित्रमुत मन्त्रमुत
 विवृतेर्मैथिलेन च प्रहारवर्माया काशीभर्ता च कामपातेन चम्येह-
 रेण सिंहवर्माया सहोपागत्य धनमित्रः प्रविशपात । देवोपि हर्षा
 विवृमभुत्विनः कथं समकश्य मित्रमयः समागतः को नामाथमभ्यु-
 रवहति हतवचोचितोपचारानुत्कीकृततटं परिदेमे काशीपतिमैथि-
 लाङ्गुराजं सुहृन्निवेदितान् पित्रवदप्रशस्त । तैश्च हर्षकम्पित
 पक्षितं सरभसेपमूढः परमभिजनन् । ततः प्रवृत्तासु प्रीतिसङ्ग-
 चासु प्रियवयस्यमवानुशक्तः सस्य च सोमदत्तपुष्पोद्भवोऽखरितमनु
 वर्णं सुहृदास्यि दत्तान्तं जमेव कोटुं हतप्रकाशः सांख्य तदुक्ता
 कल्पवृक्षः । तेषु प्रथमं प्राह कः किलापहारवर्मा ।

इति दशकुमारचरिते प्रथम उच्छ्वासः ।

द्वितीय उच्छ्वासः ।

अपहारवर्त्मनश्चितम् ।

देव त्वयि तदावतीर्णं विजेषकारायास्तुरविवरं त्वदन्वेषप्रवृत्ते च
मिषजने अहमपि महीमटन् अङ्ग्रेषु गङ्गातटे बहिष्कृतायाः कश्चि-
दस्ति तपःप्रभावेत्पद्मदिव्यचक्षुर्मदीधिर्नाम महर्षिरिति कुतश्चित्सं-
प्रतो जनसमाजः दुपलभ्य अमुतो बुभुक्षुस्त्वद्वृत्तिं तमुद्देशमगमन् न्याया-
मयश्च तस्मिन्नाश्रमे कस्यापि कृतघोतकस्य हास्यायां कस्यप्युद्दिभवशो ताप-
सम् । अमुना चातिथिवदुपचरितः क्षणं विन्यातः क्षासौ भगवान्
मदीक्षितस्यादहमुपनिष्ठाः प्रसङ्गोचितस्य सुहृदोगतिम् आचर्य
ज्ञानविभवेहि स महर्षिर्मह्यां निश्चुत इत्यवादिषम् ।

अथासावुष्णमायतश्च निश्चस्यार्थसत् । आसीत्तादृशो मुनिरक्षि-
त्राश्रमे । तमेकदा काममञ्जरी नामाङ्गपुष्पवतंसस्त्राणीया वारयुवति
रश्रुविन्दुतारकितप्रयोधरा समिर्वदमभ्येत्य कीर्त्तयिष्यन्त्यासीर्बभूवि
रभ्यवन्दितः । तस्मिन्नेव च क्षणे मातृप्रमुखकदाभवर्गः सानुकीर्ण
मनुप्रधावितक्तनैवाविच्छिद्यपातमयतत् । स किञ्च जपासुक्तं जन-
मार्गं या गिरान्धास्य आप्तिकारणं तां गदिकामपृच्छत् । सा तु
सत्रीकेव सविषादेव सगौरवेव यात्रवीत् । भगवद्वैदिकस्य सुखस्या
भाजनं जगोऽयम् आमुष्मिकाव श्रोत्रसीवाय आर्षाभ्युपगच्छित्तयो
भगवत्पादयोर्मूर्धं प्रदत्तमभिप्रयन्नहति । तस्यास्तु जननी उदङ्गति
प्रणितश्वारजिखड्गवत्ससृष्टमुक्तभूमिरभाषत । भगवन्नस्या मे दोष
मेवा वो दासी विद्यापयति दोषश्च मम आम्निकारानुष्ठापनम् ।

एव हि गदिकामाभिरुचिकारः दुहितुज्ज्वलनः प्रथमोवाङ्मविवा,
तेजोवचनवर्त्मनोऽर्चनं तेन दोषाभिधानुवाग्यज्ञता निमेषाच्चादेव

अदीरघोषकम्, आपवनादंशितुदयनतिदर्शनम्, जम्बदिने पुष्प
दिनेषु न उल्लेखोचरो मङ्गलविधिः, व्यापनमनङ्गविद्यायां साङ्गा
नाम्, कलमीनवाचनाश्रयिषाकाद्यमन्त्रमुपयन्नासु चिद्विज्ञानवचन
नौप्रवादिषु च सम्बन्धिनवचनम्, शब्दहेतुसमवयविसु शार्तामात्राव
बोध्यम्, आजीवकानि क्रोधापौशके सजीवनिर्जीवासु च दूतकलासु
अभ्यन्तरीकरकम्, अभ्यन्तदूतकासु वैशाखिकजनस्यलेन प्रयोग
यज्ञकम्, चापेल्लवादिभ्यादरप्रसाधितावाः स्त्रीतपरिवर्त्तावाः प्र-
काशनम्, प्रसङ्गवत्तां सङ्गीतादिक्रियायां पूर्वसंग्रहीतैर्भाष्यवाग्मि-
सिद्धिफलमन्, दिक्षु सेषु तत्तच्छिष्यचित्तैरेवम्, प्रस्थापनम्, भार्या
निकादिभिः कल्याणकाम्येहोपकम्, पीठनदंष्ट्रिचिद्वचनैः संकुल-
दिभिश्च शर्मदिवसुवचनसमवयेषु स्वप्रीतशिल्पसौन्दर्यमाधुर्यप्र-
काशनाः युवजनमनोरथकलाभूतावाः प्रभूततमेन युवकेनावस्थापनम्,
स्तोत्राभ्यास सङ्गावर्धनोन्मादिताव वा जातिरूपबोधैर्धर्मशक्ति
योग्यतागदाक्षराक्षिप्रक्षिप्तश्रीशमाधुर्योपपन्नाव स्तवाव प्रदानम्,
अधिकत्रकायास्तवाय प्राज्ञतमावाप्येनापि वञ्च्यपदेनेनार्थकम्,
असतमेव वा शान्त्यन्तमात्रमेव सङ्गृह्य, मुक्तापहरकम्, अनाभे
र्धस्य काममसीकने कामन्याधिकरये वा साधनम्, रक्ततस्य दुहि
नैकवादिबीजतानुहापनम्, निर्वर्तनैर्मितिकप्रोतिदायकतया हृतशि-
लानां शम्भधनानां चिन्तैरुपायैरुपहरकम्, अदस्ता कुम्भपायेन च
विगृह्यासकम्, प्रतिदृष्टिप्रोत्साहनेन शम्भस्य दामिदृष्ट्यागशक्तिसन्तु-
ष्टकम्, असारस्य वाक्यसमस्तैर्वैशेषिकोपक्रमैर्दुहितनिरोधनेर्मी-
कैस्तादृशैरन्वभिधोगैरवमानेनापवाहनम्, अर्घदेरनर्थप्रतिधातिभि
जानित्यैरन्यैरुपवाच्यार्थसंग्रहान्विधायकं भूयः संयोजनमिति ।

अविद्यायाश्च ज्ञानं प्रति सज्जनैव न सङ्गः सत्यामपि प्रीति न
मासुमादृश्याया वा प्रासनातिवृत्तिः । एवं क्लिते अनया प्रजायति
विहितं कथनंमुक्त्वा अविदामनुके स्वमात्रधने विप्रवनि सेनैव

वनपथेन दम्भायवा नासमापमत्तवाहि । तत्रैव नृणां भूवाचसं
 योम्नः प्रजापत्यामायवाऽथवा प्रकोपितः सकुटुम्बकपादसादितम् ।
 एवा कुमतिर्न कल्याणीति निवारयन्तां मयि वनवासाय कोपात्
 प्रक्षिता । सा चेदियमहार्थनिष्कया सर्वश्व जनेऽनैवानन्याति
 दनशमेन संस्थास्यत इत्युदीचीत् ।

अथ सा वारयुवतिष्ठेन तापसेन भर्त्रे ननु दुःखाकरोऽयं वन
 वासः तस्य फलमपवर्गः स्वर्गाया प्रथमस्तु तयोः प्रकृत्यामसाध्यः
 प्रायोदुःखस्यादृश्व द्वितीयस्तु सर्वस्वैव सुखम् । कुचधर्मांशुकाविनः
 तदशक्तादस्मादुपरम्य मातुर्मते वर्ततेति सातुक्त्वमभिहित्वा
 यदीह भगवत्पादमूलं न शरत्वं शरत्कमस्तु मम कृपयाया चिरण्य
 देता देवश्रेष्ठदमभायत । स तु मुनिरनुविन्दन्त मयिकामातरनव-
 दत् तस्मृति मण्ड गृहान् प्रतीक्षक कानिचिदिमानि वान्निदियं
 सुकुमारा सुखोपभोगसमुपिता सत्यदस्त्रवासवसमेनेदेजिता भूयो
 भूयश्चाभिर्विबोधमाना प्रकृतयेव स्थास्यतीति । तथेति तस्याः
 प्रतिघाते क्षणमेवा गच्छिष्य तच्छिमलायुभक्तिर्धौतोऽसमीयवासिनी
 नात्यादृतभरोरसंस्कारा वनतरुप्रोतपालकासपू रजैर्देवता चर्मकुसु-
 मोपवायवयप्रयासेनैव विविक्तोपहारकर्मभिः कामजासनाद्यैः
 गन्धमात्यधूपदीपवत्समीतवाद्यादिभिः क्रियाभिरिष्टान्ते च निवर्गं
 तन्मन्त्रिणीभिः कथाभिरध्यानावादेभ्यः सुखैरुपवीर्यसैव कालेनाप्य-
 रक्षयत् ।

एकदा च दहति दहं तमुपलक्ष्य मूढः स्रुतु लोको यत्सर्व धर्मो-
 नार्थकामादपि शब्दयतीति किञ्चिदकथयत् । अथ वासु केनाग्नेनार्थं
 कामातिघाती धर्मकवाभिघेतइति प्रेरिता मदीपिना कल्यामश्वर
 मारभताभिघातुम् । इतः किञ्च जनाङ्गवतस्त्रिवर्गवशावशजानम् ।
 अथैतदपि प्रकाशान्तरं दासजनानुयच्छत् । भवतु नूयताम् । ननु
 धर्मादृतेऽर्थकामयोदभुत्तितरेव तदनपेक्षश्च स धर्मो निवृत्तिसुख

प्रवृत्तिं जेतुं राक्षसाः समाधानमात्रसाध्यं सोऽर्थकामवदाह साधनेषु
 गाढावतते । तत्पदवर्णनोपलक्षितं तदाकथयिष्यन्मुक्तियोगान्ध्या
 नार्थकामाभ्यां वाक्ये वाधितोऽपि चाख्यायासप्रतिसमाहितस्त्रमपि
 दोषं निवृत्त्य शेषोऽप्यनस्याव कल्पते । तथाहि विमानहस्य तिस्रो-
 तमामिवाव । भवानीक्षतेर्मुनिपत्नीसहस्रसूत्रं पद्मनाभस्य षोडश
 सहस्रान्तःपुरविहारः प्रजापतेः श्वदुहितर्षपि प्रलयप्रवृत्तिः प्रची-
 रतेरहक्याकारवा शशाङ्कस्य मुक्तस्वगमनम् चन्द्रमाक्षिणोवडवा-
 चकृतम् चमिकस्य केसरिचक्रनसमागमः हृत्स्वतेरुतस्यस्य भाव्या-
 भिसरहं पराशरस्य दासकन्यादूषणं पाराशर्यस्य ज्वाहदारसङ्कतिः
 कचेर्नृगीसमागम इति । कमरायाश्च तेषु तेषु कार्येषु आसुर
 विग्रहभक्तानि ज्ञानवक्ताश्च धर्मवीडामावहन्ति । धर्मपूते च मनसि
 नभसीव न जातु रजोऽनुपज्जते तन्मन्ये नार्थकामौ धर्मस्य प्रतपमी
 भपि कक्षां स्पृशत इति ।

अथैतद्विषयदीर्घरात्रहणिरभ्यधात् अयि विलासिणि साधु
 पश्यसि न धर्मकल्पवृक्षिणां विषयोपभोगेनोपबध्यत इति । किञ्च
 जन्मनः प्रवृत्तिं अर्थकामवार्त्तानिजा वयं ज्ञेया चेन्मो किञ्चिदौ
 किञ्चिदौ किञ्चिदौ चेति । सात्वतादीन् अर्थस्यावदण्णवर्द्धनर
 क्त्वात्मकः कृत्रिमाशुभाक्यवाक्किञ्चिद्विद्यहृदिपरिवारकीर्त्तप्रति
 पादनयत्तव । कामकृ विग्रहानि सत्त्वचेतसोः स्त्रीपुंसयोर्निर्गतिशय
 सुकस्यार्थविशेषः । परिवाकस्य वावदिह रस्यमुज्ज्वलव । कलं
 पुनः परमाह्लादनं परस्परविमर्जजन्म कर्ममात्रमधुरमुदीरिताभि-
 मानमनुत्तमं सुखमवरोच्यं कस्येष्टमेव । तस्यैव सते विशिष्टस्थान
 वस्तिनः कष्टानि तर्पांसि मष्टानि दाधानि दाहयानि युष्टानि
 भीमानि कसुमप्रकृतानि मानवाः समाचरन्तीति । निहन्त्येभूत्
 विवर्तिनकाशु तत्पाठशानु कदुदिनान्काशु कविबनमनाह्व तस्या
 मसौ प्रासजत् ।

सा सुदूरं नृप्राज्ञानवत् तं प्रवृद्धेन नीत्वा पुरम् उदारद्वैभवा
राजवीयाः सम्भवन्मनेषीत् । अभूच्च घोषका चः कामोत्सवइति ।
उत्तरेणुः खातानुचित्तमादमितमङ्गमाचम् आरम्भयामिभवत्तं
निवृत्तस्यचाभिषाचं कृत्वापगतोऽपि तथा विना दूतमानचित्तं
तत्त्वविन्दितमता राजमार्गोत्सवसमाजं नीत्वा क्वचिदुपगमोद्देशे
श्रुतिजनप्रतपरिचयस्य राज्ञः सन्निधौ क्वितमुद्येन तेन भवे भग-
वताः सद्य निधीदेत्यादिकाः सविभ्रमहातप्रयामाः सञ्चितं नवीदत् ।

तत्र काचिदुत्थाव वदाम्भविन्दितमाचम् देव जितानयाचमस्यै
दास्यमद्यप्रवृत्त्युपेतं मयेति प्रभुं प्रावंसीत् । विष्णुपद्वर्धमूलक
कोलाहलोत्थोक्तोऽदिति । वृद्धेन च राज्ञा महार्हेऽस्तुष्टादे
र्महता च परिबर्द्धमानुष्टु विष्णुर्वाहमुत्थाभिः पौरमुत्थैश्च
गच्छतः प्रवृत्तमानाः सम्भवन्ममत्वेन तत्त्वविमभावतः भगवद्वयमङ्गलिं
चिरमनुष्टहीतोऽयं दासजनः स्वार्थं हदानीमनुष्ठे वइति । स तु राज्ञा-
दशनिवृत्तहवोद्गम्यान्ववीत् प्रिये किमेतत् कुतश्चरमौदासीन्यं क्व गत
स्वयं मय्यसाधारणोऽस्तुष्टागइति । अथ सा सञ्चितमवसीत् भगवन्
यथाय राजकुले मत्तः पराजयोऽभ्युपेतस्तस्याच्च मम च कश्चिञ्चित्
सङ्कर्षं मरोचिमावर्जितवतीयं स्वापसइति तथास्म्यहमकिञ्चिन्ना दास्य
पञ्चवन्धेन चास्मिन्नर्थे प्रार्थयामि सिद्धार्था चास्मि तत्त्वसादादिति ।
स तथा तथायधूतोऽनुमतिः कृतानुग्रहः श्रुत्यवमप्रवृत्तिः । वक्ष्यैवं
कृतस्तपस्वी तमेव मां महारभाग मन्वस । सन्निविद्धं दासमुदत्तं त्वैव
वन्धव्या महदैराश्रमर्षितम् । अजिरादेव प्रवृत्त आत्मा त्वदर्पसाधन
क्षमः कर्तुम् । अस्यामेव तावदसाङ्गमुक्ती चम्यावामिति ।

अथ तन्मनश्चरितमाश्चर्यं भविष्यत् रविरमात् । अविमृष्टस्य
राजः सन्ध्यावेनास्तुदत् । तत्त्वयादत्तवैराग्यादीव समचरमाकि
समकुचम् । अनुमत्तमुनिशासनकाहममुनैव लक्ष्मिप्राप्त्य सन्ध्याम्
अनुत्थाभिः कथाभिसमनुष्ठेय नीतदार्पिः प्रत्युभिभवमुदवप्रवृत्तव

असौ वक्ष्यन्मन्त्रिप्रसवावधीरिच्छद्वारिर्निधि तं नमस्तुभ्य नगराशेद-
 यक्षन् अदर्शय माम्भाषवर्त्तनः कस्यापि अयमवधिहारस्य वधि
 निर्विघ्ने रक्षाभोगवधे निवृत्तम् अस्पृष्टसमाधिम् आधिष्ठीयम् अयं
 नक्षत्रमभिष्टवाको अयमवधे वसधि अयमवधम् । उदसि चास्य धि-
 निचितमवधिविधानम् मुखाभिप्रेततोऽभुविन्दून्वक्ष्यम् अभाक्षयान्ति
 कोपयिष्टः क्व तवः क्व च उदितं नचैव हस्यमिच्छामि कोतुं शोक
 चेदुमिति । सोऽनुव सौम्य कृत्याम् अहमस्यामेव भग्यायां निधि-
 पाक्षितमाश्रः भेदिनोऽप्येकसूनुर्वसुपाक्षितो माम् वैरुप्यात्तु मम
 निष्पन्नकति प्रतिविराधीत् । अन्धधाम सुन्दरकति यथार्थनामा
 अन्धगुहैः राक्षसैः वसुना नातिपुष्टोऽभवत् । तस्य च मम च वपु
 र्वसुनी निमित्तीकृत्य वैरं वैरोपजीविभिः पौरधूर्तैरुदपायत । तस्य
 कदाचिदावयोवत्स्यवसमाजे वक्ष्यन्त्यादितमन्त्रोन्वावनानमूलमधिष्ठेय
 वक्ष्यन्त्यादितमन्त्रमन्त्रं न वपुर्वसु वा पुंक्षमूलमपि तु प्रकृतमधिष्ठा
 याश्च वैरवने हि दास पुमान् अतोयुवतिलक्षामभूत् । काममङ्गरी
 यं वा कामवते स हस्तु सुभगप्रताकामिति अवास्थापयन् ।

अभ्युपेत्यावां प्राहितुष तस्यै दूतान् । अहमेव प्रियाऽमुष्याः कुरो
 न्मादहेतुराक्षम् । आसीन्प्रियावयोर्मामेवोपयम्य सा जीकोत्पलमव
 मिषापाङ्गदामाङ्गे मम मुच्यन्ती तं जनमपचपयाऽधोमुखं व्यधत् ।
 सुभगेन च मया वक्ष्यन्त्य कम्पयन्त्य कम्पयन्त्य सदेहस्य कम्पयितस्य
 च सैवेन्द्री कृता । कृतकाहमनवा नलसङ्गमधैवः कृतसर्जसुतवा
 व्यापयान्ति । प्रयत्न कोकोवहावत्कृतामन्त्रमन्त्र कोकुं धिक्कृतानि
 मोरहृदयानाम् इह जैनावने मुनिनैवेनोपदिष्टमोक्षवर्त्ता सुकर
 वव वेको वेकविनिर्माकाभिसुदीर्घवैराग्यकादपि कोपीनमजहम् ।
 अथ पुनः प्रदीर्घमचपङ्गः प्रयत्नकोकुचपङ्गमचः प्रकृततमस्तुतिपा-
 सादिदुःखस्यावाचनवक्ष्यमभोजनेचपि दिवस्य नवग्रहो वक्ष्यतीभि
 र्नेत्रवाभिरुपेक्षितः प्रवक्ष्यामि । अहमस्मि दिनातिरक्षवर्त्ता

ममेव प्राक्प्रियवावतारः क्षुतिक्षुतिविहितेनैव वर्त्मना मम पूर्वजः ।
प्रावर्त्तन् । मम तु मन्दभासस्य निम्बनेष्टम् कामन्ददुःखावतर्कं हृदि
हृदिहृदयगर्भादिदेवतापवादमवगमैरन्तर्भावोत्पत्तिं निरययत्तम्
कथं विप्रकथ्यप्राप्तम् ईदृशमिदमधर्मवर्त्मं धर्म्मसमाचरन्तीव
मासीदिति प्रख्याकचित्तखदुर्भवः पिच्छीयकं विविक्षमेतदाद्यास
पर्याप्तमधु मुचामीति ।

युत्वा चैतदनुकम्पमानोऽब्रुवन् भव कामस कश्चिन्मात्रम् अथैव
निवसन्निजेन शुभे नासावेव वेष्ट्वा यथा त्वां योजयिष्यति तथा वसि-
ष्ये सन्त्युपायाकाङ्क्षा इत्यान्वास्त्य तम् उत्तिष्ठोऽहं नगरमाविष्टमेव
भोपत्तभ्य शोकवादास्तुव्यसम्बद्धपूर्वं पुरमिति चर्चोनां गन्धर्वतन्त्र
प्रदश्यं प्रत्यतिस्त्राजमुन् विधास्यन् वकीं सुतप्रहिते पथि मत्तिमचर-
वम् । अतुप्रविश्य च यूतसभामधुधूतैः समगंक्षि । तेषां प्रवृत्तिं प्रति
प्रकारास्तु सभ्यास्तु यूताभवास्तु कथास्तु शौशवन् कथञ्चमिदृकादिषु
चात्यन्तदुःखलक्ष्याणि कूटकर्माणि तन्मूलानि साधयेयान्यधिष्ठेय
वचनानि जीवितनिन्दयेत्यादि संरम्भविशेषितानि सभिन्नप्रत्ययवच-
नानि न्यायवचनप्रतापप्राधान् प्रयोजितार्थसाधनकृतान् वक्तुं साम्प्र-
तानि दुर्बलेषु भर्त्सितानि पक्षरचनानैषु यममुच्यमानेषु यमप्रयोगानि
न्याहप्रभेदवर्त्मनानि प्रवृत्तसंविभागेदार्ढ्यम् अन्तरात्पारा अस्तीत्यप-
रान् कथयन्तानिस्तेषां निन्दायां चानुभवन् तन्निमित्तमप्यहम् अह
तन्त्र निश्चित् प्रमाददत्तशारिके कश्चिन्निवसे । प्रतिष्ठितवस्तु निर्बन्ध
निव मे। अतामुवा दृष्ट्वा मममिमीक्ष “प्रियवचि दे यूतवर्त्मं ज्ञात
साधेन आत्मानमवमिच्छितो वदाकथयैव तावद्विषयमेव देविद्या-
मीति” यूताभ्यचारुमया अत्यवयत् । तदा मितवत्सो बोद्ध
सहस्राणि दीनारान्कृतम् । तदर्थं सभिन्नाव सन्नेष्टव्यं दत्त्वा कर्त्तुं
सीधत्योदमितम् । उदितं च तत्र जतानां हर्षप्रभोः प्रवृत्तावावाः ।
प्राचंस्मानसभिन्वानुदोद्याच पदनादेऽब्रुवदामभववादिभिन्नक-

रवम् । वन्धूकस्य मे दुरोदरावसादः स मे विमर्शको गाम विन्धा-
क्यातदं द्वितीयं चरधमासोत् ।

तन्मुञ्जेभ्यश्च सारतः कर्त्तव्यः प्रीततश्च सकलमेव नगरमवधाय
धूर्जटिभ्यश्च शत्रुवकाशतमे समसि नीचनिवसनाहोदयपरिहितो
वदतीत्युक्तोक्तैवकः पविमुक्त काचपी सन्देहक पुत्रवशीर्षक योगभूर्ध
योगवर्त्तिका मागसूच कर्त्तव्यक रक्षु दीपभाजन अमर करव्यकप्रष्ट-
कमेकोपकरवृद्धो गत्वा कक्षत्रिभुज्येचरस्य गृहे सन्निहिता मट
हास्यसूत्राणिमाकञ्जितानामर्द्धप्रकृतिरवयो निजगृहमिवानुप्रविश्य
मीमां सारमहतीमाशान् मिदमाम् । नीचनीरद निकरपीवरतिमिर
निविद्धपीडितायां रामबोधां भटिति क्लृप्तद्वरासम्प्राप्तमिव क्लृप्ता-
कोकमकलयम् । अथासौ ममरदेवतेव ममरमेवदोषिता निःसम्भा-
धवेकायां निःकृता समिप्लष्टा काचिदुन्मिबद्धूचया युवतिराविसीत् ।
कासि कासु क्वासीति सदवमुक्ता आसमकृदमवादीत् । आर्य्यं पुण्यं
स्थानमर्थवर्थः कुवेरदत्तनामा वसति अरम्यं तस्य कन्या । मां ज्ञात
मायां धनमिजनास्ते अत्रत्यस्यैव कक्षेचिदिभ्यकुमारायान्यजाना-
ज्जार्थी मे पिता । स पुनरनुशिन्नत्वहारतया पिचोरको विचैर्भिजैः
जीवेवार्थिर्गार्हारिभ' इदमिति सति अथ उदारचरति च प्रीत
कोकाधिदोषितामरक्ताव्यनामनि वरयत्येव तस्मिन् मां तवकीभूताम्
अथमरम्यदत्ता अर्थपविनासो कक्षेचिदितरकौ वधार्थमाद्ये सार्थ
वाद्याव दित्सति मे पिता । तदमकृत्तमथ क्लृप्त प्रभाते भावीति
आत्मा प्रातेव प्रियतमदत्तसङ्केता वक्षितकजना निर्गत्य काल्याभ्यक्षेन
वर्त्तना मन्मथैकाभिसारा तदगारमभिसरामि । तस्मां मुखं नृहाजै
तद्वाक्यमिषुषु च मन्मथमर्थितवती । दयमानवाहमनुवम् "इति साध्वि
तो मयेयं लक्षितमम्" इति निचतुराशि धद्वान्यवचम् । आपतच
दीपिकाचोचपरिकुप्यमानतिमिरभारं वक्षिष्यावर्पावि भागरिच
वचमवचम् । प्रवेदमायां कक्षकामवदं भवे माभैमीः अथवम् अति

द्वितीयो मे बाह्वः । अथि तु मरुद्वयमुपायस्तदपेक्षया निमित्तः
 प्रयेय भावितविषयेगविप्रवः त्वयाप्यमी वाचाः निजि वधमिमो
 मुरीं प्रविष्टाः दृष्ट्वा ममैव नाशको दवीकरोन्मानुषिन् सभाकोणे
 यदि वः कश्चिन्मन्त्रित्वमुपाशुः स एवमुज्जीवयन्मम प्राणानाहरेद्वा-
 चाया इति । सापि वाचा गच्छन्तदाभावात् भयमगददन्तरा वाप्य
 दुर्दिनाक्षी बह्वेषेभ्यः कथञ्चनमपि गत्वा मरुद्वयमन्वतितुत् चञ्च-
 रित्वि वाहं भावितविषयिप्रवः । तेषु कश्चिन्नरोन्माभिमाती तां
 निर्वर्त्य मृदातन्मन्त्रध्यानादिमिच्छ उपलब्धमाह्वतार्थः “ जतस्वीं
 कालदष्टः तथाहि सज्जन्मावमकुं बडा दृष्टिः ज्ञानाद्वेद्योऽस्य मुखा
 अक्षं वासु श्रोऽमिस्तात् करिष्यामः श्रोऽतिवर्त्तते देवम् ” इति सञ्चे-
 तरे प्रायात् । उद्विक्तश्चाहम् उदारवाच तां नीत्वा आनुवन् । अह-
 मस्मि कोपि तस्मिन् तदूतेनैव जेतसा सहायभूतेन त्वानिमामभि
 सरन्तीमन्तरोपलब्ध सपथा त्वत्समीपमुपनिबन्धं भूयज्जनिदमस्या
 इत्यनुपपटलपाटितध्वान्तजातं तदपितवान् ।

उदारवाचुः तदावाच सज्जन्मा सचर्चञ्च ससम्पन्नमद मानभा-
 वत । आर्य त्वयैवेद्यमस्यो निजि प्रिया मे दत्ता वाक् पुनर्ममाद्य
 हता तथाहि न जाने वक्तुम् । तत्त्वार्थैतदङ्गुतमिति न ते सञ्जीव
 मङ्गुतवन्प्रतिभाति, नैवमन्त्रेणापि कृतपूर्वमिति प्रतिनिवर्त्य वक्तु
 शक्तिः नहि त्वय्यन्त्रदीवा सोभादेवः, त्वयाद्यं साधुतोऽम्भीषितेति
 तन्त्रायस्तत्पूर्वावदानेभ्यो न रोचते, दृष्टमिदानीमौदार्यस्य सख्य
 मिति त्वदाद्यमननुमान्य न बुद्धौ निश्चयः, त्वयामुना मुञ्जतेन कीतो
 ऽयं दासजनइति असारमविजरीयसा जीकासीति स ते प्रचाविष्येः,
 प्रियादानस्य प्रतिदानमिदं जरीरमिति त्वदन्तामे निजनेप्सुसमिद
 मपि त्वयैव दत्तम् अथैवेतादृशं प्राप्तव्यम् अथ प्रज्जति भर्त्तव्योऽयं
 दासजनइति मनसादयोदपतत ।

उत्थाप्य चैवमुरोपनिबन्धेन आभाविषि भद्र वाच दे प्रतिप्रति

रिति । सोऽप्यस्य न क्लेशमि चेनामन पिबेदमभ्यनुप्रयोपवस्य
जीविषुम् अतोऽस्यामेव यामिन्धो देवमिमं जिह्वासासि कोवा अहं
वया तस्मादाययसीति । अथ मयोक्तम् अहमे तत् क्षदेष्टोदेशान्तर
मिषि नेयं मन्त्रा विदम्बस्य पुत्रवस्य किन्तु वासोवमनस्यसौकुमार्यं
नह्य । प्रत्यवायभृतिकाश्च आन्तारपथाः शैथिल्यमिव निश्चित् प्रद्या
सत्यवादनमेव हृदयेन देवस्यामेन सम्भाषते । तत् सहानुभवा सुखमिहैव
वक्ष्याम् इति मन्त्रिणां समेषावाक्यमिति । अविचारानुमतेन तेन
कथैश्वर्यां तद्गुरुमुपनीय तदैवापसर्पभूतया तत्र शृङ्गाव्यवशेषमघो-
रकाव । ततो निष्पद्य अस्मिन्नुचितार्क निधाय समुच्चयसौ आगरिका
पुत्रवस्यते मार्गपार्श्वशायिनं अस्मिन्सत्तवारक्षमुपदि पुष्कलाख्या
ध्यारोहण । दैवेष्टमेतदादयुगलेन च मयोत्थाप्यमानस्य यतिता
धोदयस्युत्थोदःशब्दपरिमतः सुदीप्तताप्रदीप्तदन्तकाक्षः स रश्मि-
वजस्युगोत् । अर्धसंयाह आमुनैवार्थयतिभवनम् । अथवाह्य च
हवन जीर्णायाने आत्मायाश्चिकरा आवातदाव । स्यादहगतौ च
चाति शब्दमन्त्रश्चिन्मयाव ।

सावदेष्टोदमादुदधेः उदवाचकोजयस्योदमहङ्ककथं अल्पम् म
हेमप्रक्षयावीकपाठकं यत्कमज्जलम् । उत्थाय च धोतवस्त्रौ प्रगेतत
मङ्गलान्धनुकाय अस्मात्कर्मपुत्रं पुरमनुविपरस्तावद्भक्तव वरवधू
गच्छेत् कोकाह्वयम् । अथार्थैरर्चयतिः कुपेरदत्तमात्रास्य कुलपा-
त्रिकाविदाहं मातावद्विक्रमजस्यवत् । उपरि पुनरित्यथिचयं धन
मिषम् उपतिष्ठ सखे यथास्तस्य र्धर्मरत्नभक्षिकाभिमां पुदकूय
अह्वयजम् आचक्ष्व च आवाक्ये देवो मेककोटितारस्य वसुमित्रस्य
मां वननिषं वामैकमुचं सोहं मूकहृदमेव अर्थिर्वागदस्त्वव-
ज्ञातो मर्त्यमेव संवर्जितायां कुलपक्षिकायां मदारिचदोवात्पुनः
कुपेरदत्तेन दुहितवर्चयते इतिज्ञाताम् उदेमादुच्छिन्नमसुम्
अपौरिचं अह्वयजस्यवत् कथञ्चकञ्चिकः मेनामि जटावरेव

निवाक्यमुक्तः किं ते साहसस्य मूलमिति । मयोक्तम् अथवा
 सोदर्यं दारिद्र्यमिति । स पुनरेवं जपाधुरन्ध्रमहीत् ताव
 मूढोऽस्ति वाक्यपापिकृतममाकृत्याताम् आत्मानमात्मनामपराधै
 रोदरन्ति सन्तः । सत्युवाच स्वार्थमस्य बहवः नैकोऽपि विद्व
 क्यदप्रतिपत्त्यानपूर्वस्य प्राक्प्राप्तस्य किमनेन सोऽस्त्वहं नवसिद्धः
 साधितेयं सत्यदाहिनी चर्कद्वयमस्त्रिका चिरमहमस्मात् । असादात्
 कामरूपेषु कामप्रदः प्रजावाक्यज्ञः सत्तद्विष्णोर् जदसि भूमिर्जन
 मने । हेतुः प्रवेष्टव्यजतः सामिनां प्रतिगृह्यत्त मन्दन्त चयं बलिग्नो
 वारमुत्थाभ्योवा दुग्धे इति हि तदूता मसीति । किन्तु यत्तुवाशाह
 न्यायापहतं तत्तस्यै प्रत्यर्पणीयं आवाग्नितनु देवनाभ्युत्थस्यस्यम्
 व्यथेयं देवतेषु मुचो देवो निवेष्टार्थमात्रा प्रातः प्रातः सुषमं पूर्वैव
 दृश्यते स एव तस्य इति बह्वक्षयमे मद्यमेनां दध्या किमपि प्राक्-
 क्तिदं प्राविशत् । इदञ्च दत्तमूता चर्कद्वयमस्त्रिका देवायानिवेश
 नेऽप्रीत्या इत्यानीता यदन्तु देवः प्रमाद्यमिति ॥ रात्रौ च निवस
 तेषं दध्यति भद्र प्रीतोऽस्ति गच्छ यद्येदमेनामुपभुङ्क्षे । भुवन्
 ब्रूहि यथा न कश्चिदेनां भुङ्गाति तथानुदत्ततामिति । तदध्यवश-
 मसावभ्युपेक्षति । ततः स्रग्दृमेतः यथोक्तमवस्यमं ज्ञात्वा दिने दिने
 वरिदस्यमानां सोदयन्तैर्येनंस्तमापूर्वं वाजे चोक्ताव दधंविशति
 ततः कुवेरदत्तकृत्वावमत्तावपतिमर्चयन् । कस्तुर्या कथमेव तामुद
 स्तास्यति । अथ कुपितोऽर्चयतिस्ववहत्तुं मर्चमर्चादभिवाक्यते तच्च
 भुञ्जिन्मेषपथैः कौपीनावश्रेवं यदिच्छासः । अथच योक्तमनेनैवाभ्यु-
 पायेन सुप्रच्छन्नं भविष्यतीति ।

इदञ्च धनमिमे । यथोक्तमवसिद्धम् । तदहरेव मत्तिषोरादि-
 मर्ककोऽर्चयतिसेवाभिमुक्त कस्तुर्यादरने वैरमन्वद्वयम् । अर्चयन्
 च कुवेरदत्तो निवृत्त्याचंयते धनमिवायैव तदक्षां सामनवं यदिच्छास
 प्रत्यवभ्यावर्षति ।

इहैव दिवसेषु काममङ्गल्यः सदा यदीवसी रागमङ्गरी
नाम प्रहरीरमोऽस्ते सङ्गीतमनुष्ठास्यतीति 'साम्नादरः समागम-
सागरजनः । सपाहं सह सखा धनमिच्छेत् तत्र संन्यसिषि ।
अमृतमन्त्रावाह सखा द्वितीयरङ्गपीठं ममाभूषणः । तद्वृष्टि-
विश्रमोत्पन्नजनसत्पापाजयस्य प्रहरी भावरसानां सामग्यात्
समुदितवक्त्रस्य मामतिशयमश्रययत् । अथासौ मगरदेवतेन
मगरमोवदेविता श्रीकाशटाक्षमाशोऽष्टकुलाभि नीलोत्पलपलाश
प्रमलसमि मौमवभ्रात् । दृष्टोत्थिता च सा सिद्धिनाभशोभिनी
किं विनासात् क्षिमभिन्नायात् क्षिमलकादेव वा न जाने अखलात्मा
सखीभिरप्यनुकञ्चितेनापाङ्गुलैश्चितेन सविन्दमादेचितम् सतमभि-
शील्य सापदेव च सिद्धिदाकिञ्चुतदशनचक्रिकं स्निग्धा शोभुलोचन
मानसानुवाता प्रातिष्ठत । सोऽहं सख्यमेव दुर्निवारयोत्पलकथा
दूरीकृताहारस्पृहः शिरोगूढसर्पमयदिशम् विविक्ते तस्ये मुक्तै-
रक्षयैरक्षयिभिः ।

अतिनिष्ठातश्च मदनतन्त्रे मासभूपेक्ष्य धनमिच्छो रहस्यनाथ-
यत् । सखे सैव अन्ता गविकादादिका यामेवं भवन्मनोऽभिनिवि-
ष्टते । तस्याश्च मया सुकल्पिता भावप्रकृतिः तामप्यचिरादयुग्मकरः
प्रदश्यते प्रायश्चित्त्यति स्नानाभिनिवेशिनोश्च कामयत्नसाध्यः समा-
गमः । किन्तु सा किञ्च वारणस्याहता गविकासुधर्मप्रतीपगामिना
मन्त्रोद्धारोक्ताश्रमे समशिरत मुक्तमुखाहं न धनमुक्ता न च प्राणि
यहकावृते अन्धभोग्यं यौवनमिति । तत्र मुक्तः प्रतिनिध्यास्तताश्च
तद्भूमिने काममङ्गरी नामा च साधवसेना राजानमनुचरैश्च अभिज्ञ
पताम् । देव मुक्ताहासी राजमङ्गरी स्वानुचरश्रीमन्निस्सौख्यता
पूरविश्ववि मन्त्रोदधानिस्त्रासीदस्याकमतिमहत्वाद्वा सा च मुक्तपिन्ना
यदियमतिशयं सङ्कुलधर्मम् अर्थनिरपेक्षा मुक्त्यर्थेव खं यौवनं
विचित्रीयते मुक्तकीदृशमेवावममनुविष्टासति साधेदिशं देवपादा

अवापि तावन्नकृतिमायद्येत तदा येनच भवेदिति । तावच्च तदनु
 रोधात्तत्तानुविष्टा संसृज्यमानवैव सा यदासीत् तदास्याः कथा
 माता च ददितमिदं न्येन दाद्ये सर्वमिदं तां यदि अविज्ञानकोऽकदि
 प्पुत्रा विनैतां ताकां विप्रसभ्य गच्छति स तत्कारक इत्यवदति ।
 तदेवं स्थिते धनादृते न तत्त्वमनोऽनुमन्यते मनु । धनदायासावभुव-
 न्मन्यतीति विप्रसभ्योऽन्वाभुवावदति ।

अथ मयोक्तं किमपि विद्वत् । गुणैकानामर्थम् । गुणमर्थं कथयन्
 तोषयति । तस्य काचित्प्रामाण्यार्थः । प्रधानकुलीं धर्मरक्षितां
 नाम प्राकृतिशुक्लीं श्रीपरमिन्दुदायादिनेत्यस्यैव तन्मुखेन तदा
 वन्द्यतां यजवन्द्यमकरवम् “अमिनरत्नमुदारकाभुविता मवा
 तुभ्यं देयं यदि प्रतिदानं दागमज्जरीति” । सोऽहं प्रविशन्नावाच
 तस्यां तथा तमर्थं सत्याय मकुलोन्मादिताया रामसङ्गर्था । कारकिस
 लयमयहीवम् । वस्याच निधि चर्मरत्नकोयवाइकास्या । प्रारब्धे
 कार्यान्तरादेशेन समाकृतेषु प्रत्यक्षेण नागरमुखेषु मन्त्रविधि
 विमर्दकोऽर्घ्यतिष्ठत्यो । काम भूता धनमिषमुक्तव्यं वस्तुमैवम् ।
 उक्तं च धनमिषेन भद्र कर्तव्यार्थः यत्परस्य चेतोर्मांसाकोपति न
 क्कराणि स्वल्पमपि तवाप्रकारं मानुतमिति । स भूयोऽपि वर्यं यजिषा
 नवीन् स एव धनगर्वोयम यत्परस्य भार्या शुक्लकीतां पुनस्तत्-
 पितरौ । इत्येव विप्रोऽप्य श्रीविभीर्षि नवीनि च कस्तवाप्रकारो मत्
 कृतवति मनु प्रसीतमेवैतत् सार्धंवाहस्यार्धपतेविमर्दको वदित्वरा ।
 प्राकारति सोऽहं मत्कृते प्राकारनि परित्यजामि नञ्वाहत्यामपि न
 परिहरामि मनेनराचभागप्रसीकारस्तवैव चर्मरत्नहृद्गारदाह-
 ल्यवदति । तथा मुदावच यौदमुखैः सामर्थे निषिद्धापवाहितो
 गतोऽभूत् ।

इत्यथ वार्त्ता कनिमार्त्तिना धनमिषेन चर्मरत्नहृद्गारदाहल्य-
 विषय पार्थिवार्थं निवेदिता । सवार्त्तवर्तिसाहचर्येणैव सुखान्

कञ्चु विमलि कञ्चिदिमर्द्धो नामानभवत्तदिति । तेन च मूढात्माना
 कञ्चि देव परं निचं कञ्च तेनार्थइति कञ्चिते राज्ञोक्तम् कञ्चि
 शक्नोषि तमाकाशुमिति । नादमन्त्रि प्रकृतइति निर्मल्य स्वयं चे वेष्ट-
 वाटे शूतसभाशमापये च विपुलमन्त्रिप्रोपकृत्यवान् । कञ्च पोष-
 कभेत्त स वराहः स कञ्चु विमर्द्धो मङ्गाहितत्वदभिधानधिको
 मन्त्रियोक्तस्त्वन्नेषकाधोक्त्वभिर्नो तद्वद्वेव प्रातिष्ठत । कञ्चमतिष्ठ
 तमदृष्ट्वा तत् कञ्चमपराधमात्मसम्बन्धीति मत्वा मोहाद्भयादा प्रत्या-
 स्थाप पुनर्धर्मनिषेध विभावितेन कुपितेन राज्ञा निगृह्य निगड
 मग्नमनसीकृत ।

येन च दिक्तेषु विधिना चक्योक्तेन चर्मरत्नं दोग्धकामा काम
 मङ्गरी पूर्णदुग्धं क्षयसीभूयस्विकृत्यं रजस्तुयकस्य ततोऽपचूर्तं सत्त्वं
 मर्धजातं तस्मै प्रक्षय्यं क्षमत्ययश्च नक्षत्रनीच प्रत्यागतम् । सोऽपि
 कथञ्चिजिह्वं विषयश्चमोभिवासा मदभुञ्जितो हृष्टतमः सप्तवर्णमेव
 प्रत्यपश्यत् । काममङ्गर्धपि कतिपये देवाहोभिरभक्षन्तकशेषम् कञ्चिन
 रत्नदोष्टाश्रया क्षमभुदममकरोत् । कञ्च मत्तयुक्तो घनमृजिभः पार्श्वयं
 निषोक्तकाधवत् देव सेवं मन्त्रिका काममङ्गरी लोभोत्पन्नात् लोभ
 मङ्गरीति लोभोपको तज्जायमासीत् । साक मुशलोत्पुलकान्यपि निर-
 वेष्टं कथति तत्कान्ते मचर्चदक्षताभं हेतुं तस्य खलु कल्पसादृशः
 वजिरभ्यो वारमुखाध्वश्च वा दुग्धे मान्ध्यादिति हि तद्वृत्ता प्रतीतिः
 कञ्चोऽमुष्माभक्ति मे ब्रूहेति ।

सा तत्पश्य राज्ञा सह जनन्या समाह्वयत् । कञ्चित्तर्जनेन
 मधोवहरे कञ्चितं मूलमार्थं सत्त्वकत्वात्तादतिप्रकाशादाशङ्कनीयचर्म
 रत्नकाभा तदनुवोमानाङ्गुराभेन समह्वयसे भूयोभूयश्च निर्म-
 ल्वा तया चित्तमन्त्रि कदागविलेनाह्वयपदेष्टा । तवच्च मे भावी
 विषयश्च । अस्ति च मयि स जीविष्यत्येव ते भजिमी तच्छ निक्षी-
 भूया चर्मरत्नश्च जनमिषमेव प्रतिभजिष्यति तदिवमायत् क्षमन्तो

ऽनर्घानुबन्धिनी सत् त्रिमयः प्रसिद्धिर्धनमिति । तया तज्जलम्बा चा-
 नूयि विह्वल्योक्तम् अक्षरैस्तदक्षरापिस्त्रादिभिर्नृपायं ददत्तम् ।
 राज्ञश्च निर्वन्धादिनिचतुर्दशविनिजुष्टादि निक्षयमात्रविरचयेनैव
 त्रैविद्यस्य त्वयि त्वयि त्वयिद्वे सत्यंनक्षत्रकुटुम्बनक्षत्रीयेत् । अथ
 पौतौ च तदवधौ कष्टम् अक्षतुर्दशसिद्धय तस्य श्रीनारायणाद्याभिः
 सङ्गतम् अमृतैव तदक्षयं इत्यनिरुद्धविरक्तं वदन्त्याः प्रेषयितुमिति
 मामभ्युपगमय राजकुलसंगमताम् ।

राज्ञानुसूते च नैव न्यायो केनकुलस्य वदतुर्दशयेन । नक्षत्रै-
 र्ग्यावाणितैरेव पुरुषावेकमुपनिष्कृतीकृतकवतिप्रमुखा कार्यनासा
 न्क्षेपेपक्षेयभीषिताभ्यां दर्शयन्मयीभ्यां सख्यं तपसी तस्यदत्तेनार्थयति
 दद्याच्छत । कुपितेन च राज्ञा तस्य प्राप्तेरुच्यतेदम् । प्राज्ञविद्या
 धनमिनेनैव प्रत्यभिप्रेतं ॥ अथार्थं मौक्तिकतत्तव करो वसिष्ठान् ईदृशै-
 र्यमराधेयु मायसुभिर्दमिषोः । नहि कुपितोऽसि इतस्तर्क्यो
 निर्व्यासनीयः प्रापकवदति ॥ तच्छ्रुत्वा च वनमित्रस्य श्रीर्षिरदपश्य
 अग्रीयत च भर्ता । वटवर्यश्चेदमेव । अर्कवतिदर्यमनः सर्वपाद
 जनसमक्षं निरवाक्यत । तदुच्यमानु केनचिदवयवेन सा वदामी
 ज्ञानमङ्गरी चर्कदत्तमङ्गलविद्यापविदसर्वं सा कामुकस्य वनमित्रा-
 भिषेदितेन भूषेनावष्टुत । वदन्मित्राद्यनि मुविनि कुलपाणि
 कामुपावक ।

तदेवं विदत्तश्रुत्यो राजमङ्गरीम्बं हेनदत्तपूर्वमकरदम् ।
 अस्मिन् पुनरे कुलसङ्गदवर्गशीला मुषितः यथा कथाकथाभिः क्षेदेन
 धनेर्धन्दिनामिते । सख्यदीप्तवक्त्राविर्गस्य नृपेण मित्रार्थमभवत् ।

नक्षत्रमतिनिपुणोपि पुरुषो निवसिषिषिषां चेतानविक्रमिन्
 भूतोऽहमेकदा राजमङ्गलीः प्रत्यक्षोपपन्नमनाय कामुनयं पाणि-
 तायाः पुनः पुनः प्रत्यक्षमर्षितमुक्तमनुमङ्गलम् आकाशमाकाशं मदे
 नास्तुते । प्रीतिं हि मदेऽन्नाददेदतामेवाप्युचितकर्मकेष प्रवर्तमानम् ।

इत्युक्तं तत्रैव किं नमामुक्तां देवतां नमोऽस्तेति तदुक्तं च सर्वदेवता-
शिक्षणम् इत्येवं प्रमाणमस्ति । आहुतिप्रसादा जीव विर-
मसीदन्तु ते देवताः त्रैलोक्यदत्ताः पौत्रपरीक्षा मोक्षयन्तु त्वाम्
एतेऽपि भद्रमुत्पाद्यन्तु इत्यस्मिन् प्रमाणे दृश्यते । आहुतिं वाह-
मारक्षिकानामप्युक्तां तानाचारम् ।

अथोत्तरदेशेऽपि राज्ञः कृतम् । सुभजमासीत् सुन्दरमात्मः । विदुः
त्ययादिपराधिकृतिरधिकारः सारः कर्मस्य दन्तिप्रकाशः । आत्मनो नाम
नामदिकः । किञ्चिदिव भक्त्यापि नामात्मनः न चेद्वन्तिप्रकाशमिव
रत्नं प्रतिप्रयच्छति न चेदाभाज्जिह्वोभ्योदितकानि प्रकाशवन्ति
प्रकाशसि पारसकादन्तानां कुर्यान्नामम् । अतो न कश्चिन्नुत्तमिनि ।
मया तु अयमभिजातिभिर्ज्ञानं सौम्यं वक्ष्ये वक्ष्यमाणमनोमुक्तिं
धनं न त्वर्थयतिदावामहादिः । अतोऽर्मे अभिमानस्य धनमिषस्य चर्मा
रत्नप्रकाशां पदेष्वपि अदरैव । तत् कुरुतमनि वाचनानामनुभवेद्यम्
इयं मे साधीयसीत्यनेति । तेनैव कर्मेण वक्ष्यमाणे साधनतत्त्वोक्तं
प्राये प्रतिदिनमनुयोगवन्तिप्रकाशेऽनुभवात्तत्त्वमात्मनः । अतिप्रवेदे-
वाहोभिर्विरोपितमन्त्रः प्रकृतिस्त्रोऽहमात्मनः ।

अथ यदाचिदेषु ताम्बरदीपात्पतित्ति क्षणिकि वाक्ये हृदयवर्ती
प्रदमासिकाः उज्ज्वलमेव वेद्येयोऽवकाशः दूरस्थानुपरा नामुपस्थिताः।
नवीत् आभं दिष्टया वर्तसे यत्किमा मय सुनीतिः । कथा जयादिस्ते
तथा धनमिचमेत्याजुवम् । आर्थं तयैवमावतः सुहृदिस्तुवाच “अथ
मय धेक्ष्यंस्तर्जसुलभमात् फानदोषाद्दृष्टः तथाः सुहृदविमलहृत्तः अथैव
राजा विद्यायनीयः । देवः देवप्रसादादेव सुहृदि प्रदमिवरजमर्च-
यतिमुचितनासादिनम् अथ तु भर्षा दामनहर्षाः क्षणिकिस्तुभूयः
कलासु क्षणितेकु-षोऽवकाशेषु आभित्तिस्तुभूयः तथाः सुमयव्यत
तत्सम्पत्ताय यस्याभयवमेवमादिना दृष्टावती प्रतिदिनमन्यवर्षे तद-
स्यावकाशहृद निक्षेपस्तुववा क्षितयः । तेन च क्षणितेन क्षणं तस्याव

राजम् आभरन्वतुङ्गचक्रं तस्याः । सतु भूयस्तेषां च नमस्कृत्य
 नामनिधिरुचैः आभरणैः आभूना ॥ वतुङ्गचक्रं वदन्तौ राजमन्त्रिणी
 वदित्वादिवापि भूमिप्रभवानुवर्तिनां वदन्तौ मिथानोद्वेगः कथितः ।
 भगवति चर्मरत्नमुवाचोपमानेन यदि प्रवन्देदित् देवपादैः प्रसादः
 कार्य इति । तथा निवेदित् च वदतिरसुभिर्ममविबोध्य उपवन्द-
 नेत्येव तं ते दातुं प्रवर्तयते यत्तु यच्चमिति ॥ धूमैव च
 तदनुभवप्रसन्नैर्दिनतिमकुना तेन सचयैव सम्पादितम् । अथाहं
 त्वभिज्ञानप्रज्ञाविताया राजमन्त्र्याः सत्पात्रात् यथेष्टितानि वस्तूनि
 कभमाया राजदुहितुः स्याद्विष्णुपादानीं नाङ्गुलिकां तदादिहेन
 मर्मिवात्परद्वयं तमेव च संकमीक्य राजमन्त्र्यांश्चास्माद्विधायाः
 कथं परमवीर्यवत् । अहदहं च यवनवाणि प्राश्नयानि उपवदन्ती
 कथाविधाविश्वरुचिणी कथयन्ती तस्याः परं प्रसादयाममासम् ।
 एवदा च हर्म्यं मवावाकस्याः आगच्छितमपि कर्तुं यत्तु संकर्मिनि
 प्रतिसमादधती भगवतेन प्रयात् पुनस्तत्प्रिय भूमे । तेन उपकथ्यता
 पुष्टं कारकेन केनापि भवनाङ्गुलं प्रविष्टस्य कान्तकस्योपरि कुहद
 प्रसन्नयादावतपासनादरेणात् प्रवृत्तन्ती प्राश्नायम् । सोऽपि धन्य-
 मानः किंचिदुत्तुः कदमानो मत्कर्त्तव्यं प्रवृत्तितयाः राजदुहितुर्वि
 वासप्राप्तमाकारमात्माभिवाचमूचमिव तथा सङ्कल्पेत्तथा मयापि
 संचयैव विभवि चतुर्दशानेष्टितम् । आसदृशमना च मनसिमेन
 विदुः सन् दिव्यकथेन यन्निवातिमुनिः कथं कथमप्यासदत् । सायक
 दासकथ्यताङ्गुलीवकमुद्रिता वासतन्मूलवर्तुङ्गमुगमभूवतावयव-
 जर्भाच्च वेष्टिकां कवाविह्वलितवा यादृशिता राजमन्त्र्या इति
 नीत्वा आसकस्याप्राप्तमात्मा कृताये च राजसमादे ममेव नावमिव
 मामुत्तुङ्ग परमवृत्तम् । अकथ्यतावति च राजदुहितुः सुदाह-
 नाणि आकर्त्तव्यता तथा च कुर्मस्तिदुर्दमुदमासत् । सत्प्रार्थिता
 चाहं त्वमिवाप्रवृत्तमिति ममेव मुखताम्बूषोऽष्टिष्टानुलेपनं निर्माष्यं

नवचैव हनुमन्तैरामुना मन्मोचनाय त्रयसः कृतः तदमुं चत्वारि
 नासक्यवादोक्तेः शृणुते इति । निवसतश्च मे निग्रहनाथ प्रसार्यमात्र
 पात्रेकस्य पादेभोरसि निवस्य पतितस्य तस्यैवास्तिधेन्या शिरोन्म-
 क्तम् । अथयच्च पद्माशिका भक्त भक्ते कथम्भूतः कथायुरसि-
 वेद्यः महानयं प्रयासे मा वृथैव भूत् कस्य किञ्चित्कार्येति नि-
 र्निष्पद्यति । तदुपदर्शितविभागस्वावगाह्य कथायाः पुरं प्रवृत्तत्वं
 मक्षिप्रदीपेषु नैवकीकास्तदसुतस्य पटिजनस्य मध्ये महाहृदयस्युत
 सिंहाकारदन्तपादे हंसदुर्गभक्तो मन्मथोपधानशक्तिनि कुसुम
 लवणुरितप्रसन्नो पर्यङ्कतले दक्षिणपार्श्वोऽधोभागानुवेक्षितेतर
 चरकायसकम् ईषद्विहृतमधुरमुनसन्धि परस्परसिद्धिजहाकार्यम्
 आकुञ्चितकौमोभयमानु किञ्चिदेक्षितोदकस्युगलम् अधिनितम्
 अक्षमक्षेपभुजकतायपेक्षन् अपाश्रयाननिहिताकुक्षितेतरभुजल-
 तोत्तानतककरकिसलयम् आभुयस्योन्मिगलम् अस्तिस्त्रिची-
 नौमुकालादौ च अनतिवर्जिततनुतरोदरम् अगतदनिःश्वासारभ-
 यम्भमानकः । रकुचकुण्डलम् आतिरक्षीतवन्धुरशिरोधरोद्देशदृश्य
 मानजितेतथनीयश्चपर्वस्तपद्भारतचक्रम् अर्द्धसंस्कारकवीर्याश
 निभूतकुण्डलः उपरिपराहृतवक्त्रपाशरत्नकशिंकाक्षिरयमङ्गरी
 पिङ्गरितविवरश्चाविद्याशिविचित्रिस्तम्भम् आत्मप्रभापटलदुर्ल-
 ष्य पाटयोत्तराधरविभवं गच्छत्यधीसंक्रान्तदन्तपक्षवदर्शितकर्कश-
 संलक्ष्यम् उभयि अपोचोद्वर्तननिचिक्षिपविशानपञ्जातित्रित
 विशेषकजिह्वम् आसीत्तिलोचनेक्ष्मिण्डम् अविभक्तभूपताकम्
 उद्भिद्यमानमजगत्पुष्पकभिन्नविश्वचन्द्रतिलकम् आननेन्दुसम्प-
 लासकसतश्च दिग्भ्यः प्रसृतान् प्रतिभवकोत्तरच्छदनिमग्नप्रद्वैकपार्श्व
 तवा गिरिविजयस्येदनिशकां वरदम्भोधरोत्तकुपात्रिनीमिव सौदा-
 मिनीं राजधाम्यमपश्यम् ।

इद्वैव स्फुरदमङ्गरामचक्रिणोरवितकनिस्रुहृत्तयैव तावचोर्ध्व-
 मावहृदयः शिंकर्तव्यतामूढः क्षणमतिष्ठम् । अतर्कयच्च नचेदिमां

वाससोचनामात्रुणा न चकृति मां जीविषुं वसनावसु । अस्तङ्गेति
 धराचटा चेदमतिवाचा कस्तमार्चयेय विद्वन्वाच्ये मनोरथम्
 नतोऽहमेवाङ्गीषे तदिवमथ प्रतिवसिदिति नातिरक्तकथनिर्वात
 वाकुलाभक्तवर्तिनो पञ्चवमादाह मञ्जितमुकजात् वर्यवर्तिनोमुदुत्
 तां तथाश्रवानां तस्याश्च मामाश्रयाज्ञानं चरन्वसमभाषितम् ।
 आर्याश्रिताम् ।

त्वामवमाश्रयाज्ञानं दासजनकनिमज्जमर्षयते ।

अपि हि मया सह सुरतश्च तिरस्त्रितश्चैव मां मेवम् ।

हेमचन्द्रकाच वासताम्बूकवीटिकां कर्पूरकटिकां पारिजातक
 शोषयुज्य चकस्तम्बपाटकेन तत्रसेन सुधाभितौ चक्रवाकमिधुमं
 निरटीवम् । अङ्गुलीयकविनिमयश्च कथा कथञ्चनमपि विरजाम् ।
 सप्तकुया च प्रसृत्य वस्त्रमागारं तत्र वदस्य भागदिव्यवदस्य सिंघ
 भोवमाश्रितोऽहं दिनेषु निषेवेनोपचरितस्य वनं मया वृत्तकपली
 आननकनवया प्रतिमिथ दहस्यं कन्ययो मोक्षरत्नपदिश कष्ट
 श्रगाचिकया निरकामिधम् ।

अपतिपथे च समागत्य दक्षिणपुष्पवैदग्ध्यो अचिन्तयश्च कल-
 मस्त्रि अवेनापसर्तुं मनाचष्टयैभिः कथा पुनर्वराणी गच्छेत् तदिद
 मथ प्राप्तव्यमिति । तामेव अपजन्मभियस्य जलससमर्पितकूर्परः
 पदाङ्गुलः स्थित्वा वयश्चमस्त्रि तच्छरः भग्ना वधूत मां युष्माकमव
 मञ्जिकारेण पुनरस्त्रा वर्यवस्यादत्यवशिष्टम् । सा तु तावतोऽङ्गीत
 मदभिप्राया तान् सप्रज्जाममभ्युपेक्ष्य भग्नमुखा ममैव पुनो वायुयस्यः
 निरक्षिपितः कूर्पुः प्रसन्नवस्त्रः प्रसन्नित्वाश्च जातः जातास्त्रया
 मया वस्त्रवाञ्छितम्भ्यं आपितोऽनुशेषितश्च परिबाध्य निष्प्रवाञ्छि
 युज्यमम् अश्ववह्नाय परमाश्रमौशीरोऽय आनवारः संतोऽभूत् । अथ
 निज्जीये भूयश्च वायुनिज्जीविहस्य आनार्थं अयतिदुहिता रमेवमिति
 रंहता परेण दासवचनम्भवत् । निरुप्य भावं पुनमेव जतमेष्टा
 वेकाशाननुधावामि तत्रसीदत वज्रैर्न मज्जामर्षयतेति वावदसौ

सन्निवितावदहं क्वचिदे केन देवोमातरिणा बहूपूर्वम् । किमेते आकाः
 प्रोक्तेवस्तु मे निपाहीतारः श्रापं प्रापमिच्छन्मभावम् । असावप्यमीभि
 र्जमेवोन्मता वा कुरुन्मत्तदुन्मत्तं मुक्तवती कथमिदानीं बभ्रा-
 तीति निन्दिता कदचित्ता ददत्येव मामन्वधावत् । गत्वा च दाम-
 नकरीमृष्टं शिरवियोगमिच्छामिमां वडविधं समाश्रास्य तां निद्रा
 येवमनयनं प्रभाते पुनश्चदारणेन च समगच्छे ।

अथ भगवन्मरीचिं नेत्रकृच्छ्रादुत्थाय पुनश्च प्रतिपन्नतः प्रभाव
 प्रकाशप्रदिव्यज्जगत्सुखसंक्रम्य तेनास्मिन्मूलात्तद्वर्णनमवगमितः ।
 सिंहधोमन्त्र कालकायचारं निर्भिद्य तत्पदे प्रसन्नैव राज्ञा प्रतिका-
 दितः तेनैव चारकतुल्यप्रापयेन कथापुत्रप्रवेष्टं भूयोपि मे समपाद-
 यत् । समगंसि चाहं जगत्सिन्धुविश्वतर्षाणुरक्तया राज
 दुहिता । तेनैव दिवसेषु चक्षुष्यं सिंहवर्मावधूतदुहितप्रायणः
 कुपितोभियुज्य मुरमवाहत् । असंसंज्ञाकुराजो यावदरिः पार
 यामिन् विधिमाचिकीर्षन्ति तावत्प्रयमेव साचं निर्भिद्य प्रत्यासन्न-
 नपि सहायानप्रतीक्षमत्तो निर्मत्याभ्यधिकवसेन विदिता महति
 लाभ्यरये भिन्नमर्मा सिंहवर्मा वंशादुत्पन्नः । अन्वाशिका च वल-
 पदमिदृश्या चक्षुष्यं वा हठात् परिकेतुमात्रमवगमनीयत जौतुकच
 स किञ्च लयावसाने विवाहदत्तवभ्रात् । अहस धनमिच्छाहेतुदिव-
 हायैव पिङ्गलमकुचप्रविशरक्षमेवमवोचं सखे समापतितमेवाङ्गना-
 वाभिषटं राजमन्त्रं सुमृद्धमेव सम्भूय पौरुषहेतुदुपावर्तय उपा-
 दत्तञ्च कृतशिरसमेव जनुं प्रकासीति । तथा च तेनाभ्युपगते मतावु-
 खोऽस्य भवन्मत्तवाकुचम् अवसमाधीवमानदुष्टिप्रयोगकरवम् इत-
 त्ततःप्रवेष्टिर्ममप्रकृतयोक्तव्यताम् अक्षयप्रक्षिप्तः सह प्रविश्य
 मङ्गलवातकेऽन्वाशिकापादियुक्तवम् चपौ साशिकाप्रयवेन निधि
 नार्थमात्रमहितमवावस्य आवाभिन् वाञ्छदन्मन्त्रं कुरिष्योरसि
 प्रादार्णम् । अहसञ्च कतिपयानन्वातपि वमविचयमगमयं हत-
 विष्णुञ्च सङ्गमनविचरन् वेपथाममधुरमार्गीं निद्राचकोचनार्त्तमि

निशाम्य तदाचिब्रून्कुसुमनुबुभूक्षुर्कामादाय । गर्भमुपमविशम् ।
 अक्षिपेव श्वमे तदाचि नवाङ्कुमाह्वयसीदेव । श्वमेवाङ्कुमचीतइति ।
 अन्ता च क्षिता च देवे । इति राजवाङ्मनः कथमसि आकांक्षेव कवी
 सुतमिष्यतिक्रान्तद्वयभिधाम पुनरवेक्षी । पञ्चदशवर्षाश्वम् आश्रय्य
 तवेदानीमवसरद्वयभाषत ।

इति दक्षिणः क्षतौ दशकुमारचरिते अश्वहारवर्णनं चरितं नाम
 द्वितीय उच्छ्वासः ।

तृतीय उच्छ्वासः ।

सोऽपि सञ्चितं प्रशम्भादभतामिधातुम् यथोपपन्नसि पर्यट-
 त्रेकदा यतो विदेहेषु मिथिलामप्रविशौव वशिः । क्वचिन्मडिकादा
 विजयितुमेव कदापि दहतापस्या दत्तदायाः श्वसन्निन्दभूमाव-
 वास्थिषि । तस्यास्तु महर्ष्यादेव कितपि पञ्चदशवर्षा प्रावर्जत ।
 विमेतदन्व कथय कारकमिति सदा सञ्चरन्महाचक्र । मेवाह्वय
 ननु क्ववते पतिरस्या मिथिलायाः पञ्चदशवर्षा नामासीत् । तस्य
 खलु ममभराजो राजकुलः परं मित्रमासीत् । तथोक्तं वक्ष्ये पञ्च-
 दशवर्षयोऽसि वसुमतीपियन्त्रे सञ्चलनप्रविममदवातान् । अथ पश्य
 गर्भमभिनन्दिताम् प्रियवतीं दिदृक्षुः प्रियवदा वसुमतीं सह
 भर्तुः सुखमुदमगमत् ।

अक्षिपेव च श्वमे माकवेन ममभराजस्य महम्मन्त्रमजनि श्व
 मेवतापि दुर्बला गतिमयमन्ममभराजः । त्रैविंशकु माकवेनप्रयत्न
 प्रापितः अविश्वे प्रविनिहते ज्वेहृष्टः संहारवर्णनः सुतैर्विकट
 वर्णप्रश्रुतिभिर्धाम राजमाकर्ण्य कवीवाङ्कुमपतेर्दशवर्षमादि-

सुरदवीपचमवसासु शुभकलुप्तसम्भोऽभूत् । तत्तुतेन च कनीयसा
 हस्तवर्तिना सहैकाकिनी वनचरद्वन्द्वमभ्यपकायिता वनसताह्वित
 तनय मे प्रादुर्धनतावकीर्णनिवृत्तितायाः पात्रिभक्तः स पात्रकः
 कस्यापि विविचाश्वस्य कोकमन्वलीपत । तत्प्राकारविद्वत्त आधुश्या
 सुनिवृत्तिव्यसनयन्मक्तः कदाचिच्छत् । भिक्षुदारकैः स बालोऽप्य
 चरि । सा त्वहं मोहसुता केनापि हस्तिपाशेनोपनीय सं कुटीर
 मावेश्य क्षययोधकात्तत्रया कक्षीभूय स्वभर्तु रन्तिकमुपतिष्ठत्सुर
 सहायतया यावद्वाकुलीभवामि तावन्ममैव दुहिता सह यूना कमापि
 तमेवोद्देशमागमत् ।

सा त्वहं दुरोह ददितान्ते च सा सार्धघाते सहस्रागतस्य राज
 पुत्रस्य किरातभक्तहस्तममम् आत्मनश्च केनापि वनचरेण ब्रह्म-
 विरोपकं कस्याप्यत्र पुनस्तेनोपवक्तुं चिन्तितयाः । निवृत्तजातिसंसर्ग
 वैश्वानरात्प्राप्तान्पादयन् तदद्यमेव कामुना विविक्तविपिने स
 शिरःकर्त्तव्यमस्य तेन यूना यदृष्ट्वा दृष्टेन मस्य दुरात्मनो हननम्
 आत्मनश्चोपवसनमित्यवयवत् । स च दृष्टो मिथिलेन्द्रस्यैव कोपि
 सेवकः कारयविलम्बी तन्मार्गानुसारी जातः सह तेन भर्तु रन्तिक-
 मुपकृत्य पुन हतान्तेन कोचमस्य देव्याः प्रियम्पदायाश्चादृष्ट्वा । स च
 राज्ञा द्रिष्ट दोषात् श्वेत्पुत्रैश्चिरं विवृणु पुनरसहिष्णुतयातिमानं
 चिरं प्रमुदय वरः देवी च वक्ष्यं गमिता । दग्धा पुनरहमस्मिन्नपि
 बाह्वो जीवितमपादयन्ती चतुः प्रपन्ना चित्ताग्रहीवम् । दहिता
 तु मम हृत्सीविताकृष्टा विवृटधर्ममहिषी कल्पसुन्दरी किलाग्नि-
 श्रियत् । तौ चेभ्राजपुत्रौ निवधमवावेवावर्हिष्येताम् इवता कालेन
 तमेतां वयोऽवस्थांमस्युप्सेताम् । तयोश्च सतीर्णं दायादानेन्द्रस्य
 प्रसक्त कारिको भवेदुदिति प्रहृष्टमन्त्रुदनिबरोह ।

श्रुत्वा च तापसीनिरमहमपि प्रहृष्टवाग्धो निमृदमन्वधा यद्येव
 मम समाश्रयिहि । मन्वदि कश्चिन्मुनिव्याया तदवस्थाया पुत्राश्रय-
 पादार्थं याचितकोन स तन्मो वर्द्धयन् । वार्त्तवमस्मिन्नहती किमनवा

सोऽहमस्मि । अथवा मयासौ विकटवर्णी यथावच्छिदुपस्थित
 आयादमितुम् । अमुनाः पुनरतिवृद्धस्यैवपि घटने वैरजामपदा
 भान्त् न कश्चिदिहत्वः ईदृशतया मनो ज्ञानेति । धितरावपि
 तावन्मात्रं न संविदते किमुतेतदे तदेवमर्थमुपायेन साधयिष्यामी-
 त्यगदिष्टम् । सा तु वृद्धा समदितं यदित्यन्व मुञ्च । अत्रिभ्युपाधुन
 प्रकृतकनी समद्वदममहत् । वत्स चिरञ्जीव भद्र तव प्रसन्नोऽद्य भग-
 वान् विधिः अद्यैव प्रचारवर्त्मस्थिति विदेहजानाताः यतः प्रसन्नमान
 पीनवाज्जर्भवापारं वत्सोक्तसामरमद्योत्तारयितुं स्थितः अद्यैव म ह-
 द्वागधैवं देव्याः प्रियन्वदायाः इति हर्षनिर्भरा आनभोजनदिना
 नामुपायवत् कश्चिन्मिथ्यास्मिन्नैवदेशे निशि घटप्रस्थाम् । अचि-
 न्तयत् विनोयधिनयमर्थो न साध्यः क्षियन्तोपाधीनामुग्रवर्णेनम् ।
 अतोऽन्तःपुरवृत्तान्तमस्या अवगम्य तद्वारेण क्षिप्त्वाकामाचरेव
 मिति । चिन्तापन्नश्च मयि महाकर्मोन्मत्तमार्तंस्तुदग्निः श्वास-
 रयावधूतेव आवर्तते चिन्ताया । समुद्रगर्भासजदीप्ततद्वत् भन्व
 प्रतापोदिवसकरः प्रादुरासीत् ।

उत्थायावसायितदिनमुखनियमविधिर्ज्ञा मे मातर मवादिष्टम् ।
 अथ जाल्पास्य विकटवर्णकः कश्चिदन्तःपुरवृत्तान्तमभिजानात्वी-
 ज्ञनवसितवचनश्च मयि कश्चिदङ्गुना प्रत्यदृश्यत । ताच्चाक्षेप्य सा
 मे धात्री हर्षासुकुण्डलवद्धनाचर । पुत्रिपुष्करिणे पश्य मर्त-
 दारकम् अथमसावक्षयवा मना दने यदित्यन्तः पुनरप्येवमागत-
 इति । सा तु हर्षनिर्भरनिपीकृता चिरं प्रवृत्त वृद्धविकल्प ज्ञाना
 पुनः स्वमाता राजानाः पुरवृत्तान्तास्थाने अमुच्यत । उच्चैश्च तवा
 कुमार कामरूपेन्दुरस्य कसिन्दवर्णनाम् । कन्या कल्पसुन्दरी नकासु
 रूपे चासुरसोऽप्यतिकान्ताः यतिमध्यभिभूय वर्तन्ते तदेवकक्षभः । सानु-
 वज्रवरोधोऽपि विकटवर्णेति । तामवोक्तम् उपसर्पेण मन्मथुत्तैर्गन्ध-
 माल्यैरपजमय आसमानदोमनिन्दादिना समर्पेति देवम् । अमु-
 कपभर्तृगामिनीनाञ्च वासवदत्तादीनां वर्धनेन यादृशानुग्रहम् ।

अवरोचनाकारेण चासुखं विलसिताभि सुगुणान्धवि प्रयत्नेनान्वित
प्रकाशवन्ती मानसस्या बर्हवेति । पुनरिदमन्वामबोधम् इत्यमे
नवाप्यनन्वयापारवा यथाकुनासाभुयस्यातस्या प्रत्यक्षं यद्यत्
हस्तगतं तदक्षित्वावबोधः सदृशः पुनरियमुदर्वसादुनोऽस्त्या-
न्यः प्रसाधनाय हारिवान्धाविनी कस्यसुन्दरीमनुवर्ततामिति
ते च समर्थं तथैवावतिष्ठताम् ।

केचिद्विनेषु मतेषु व्याचष्ट मां महन्मः बलं नाधवीव पिशुमर्दो
शेषिणी यथासौ शेषमात्मानं मन्वेत तथोपयाय स्थापिता किं
भूयः कृत्यमिति । पुनरहमभिनिष्ठानाम् प्रतिहतिनिबन्धमुद्ये नेष्ट
मीताक्षिणां निर्बन्धं सां नियतमेवं वक्ष्यति नन्वसि कश्चिदीदृशकारः
पुमानिति प्रतिब्रूयते मां यदि स्थापितं किमिति तस्य यदुत्तरं सा
दास्यति तदहमसि प्रतिबोधनीयहति । सा तद्येति राजकुलमुपसंक्रम्य
प्रतिनिष्ठतां समीक्षितो न्यवेदयत् बलं दर्शितोऽसौ चित्रपटलाख्ये
मत्तकाजिन्यौ । चिन्तयन्माया चासौ भुवनमिदं क्षणाधीकृतं येन देवे-
ऽपि कुसुमधन्वि नेष्टुः प्रीः सन्निवृत्ते चित्रमेतच्चित्रतमं न च
समर्थेति यद्वद्वामिदमिहस्यो निर्मिमीते केनेदमाचिखितमिव्याहृत
यती व्याहृतयती च । मया च केदयोदीरितं देवि सदृशमाज्ञापयसि
भगवान् सकरकेतुदेवंसुन्दरहति न ब्रह्ममेव सम्भावयितुम् अथ च
विक्रीर्जयमर्जयनेमिः कश्चिदीदृशमपि रूपं देवमकृष्टा सम्भवेत् अथ
तु यथेवंहपोक्तवानुक्तपश्चिन्तयन्निविष्टायावचोऽप्रचोयुवा महाकुली-
नस्य कश्चिद्विहितः स्थात् सन्धिं यच्छ्रुतहति । तयोक्तमम्य किं त्रयीनि
जदीरं हृदयं जीवितमिति सर्वमिदमव्यमनर्हं च ततो न किञ्चित्-
च्छ्रुते नयेदयं विप्रसम्पन्नस्यासुखं दर्शनानुभवेन यथेदं यद्यु चरि-
तायै भवेत्तवानुग्रहः कार्ण्यहति । भूयोऽपि मया दृष्टवरीकृतं
मुपन्यक्तम् अक्षि कोपि राजसुन्दरवद्वन्द्वरम् असुखं वसन्तोत्सवे सह
सखीभिर्नन्दोपवनविहारिणी रतिरिव विरहिणी यद्वद्वया दर्शन
यथं मतासि मत्तयासौ कामप्रदेकवक्षतां मानसवर्जितं मया

य कामयोगानुसङ्गैरन्वदुर्लभैरावादादिभिर्मुक्तमिदमेव प्रेम्णमात्र
तथा तद्विधैरेव कुसुमश्लोकदलमनुष्यवादिभिर्निर्गन्तुमशक्यमिति
आह्वय्य स्वमतेन स्वमेवाभिविज्ञा तत्समधिगमाय आह तदर्थ-
मात्र प्रेषितम् । इयं चेदर्थो निश्चितस्तस्यामुपनिषत्तन्मन्त्राणां
प्रज्ञाप्रकर्षस्तत्र न किञ्चिदुक्तं नाम तमस्यैव दर्शयेत् सन्नेपोदयइति ।

तथा तु निश्चिद्विद भवता पुनरभिहितम् “अथ यः केतु-
दानीं मोक्षतमम् अतः कथयामि । मम श्वशुराद्या प्रहारादङ्गु-
लसह मय्यती प्रीतिरासीत् । आमुष्म मे नामकन्याः प्रियवयसा देवी
प्रियवयसासीत् । ताभ्यां पुनरवातापय्यान्ममेव ज्ञतः सतयोऽभून्
प्राथयेत् पुनर्वशाः पुनश्च दुहितमया दुहिता देवेति । ततस्तु मां
जतां प्रनष्टापत्या प्रियवयसि प्राचयमानाय विपठयन्ममैव देवाह-
वान् । अथह निहुरः पित्रोर्हो नास्त्यपपन्नसंज्ञायाः कामोपपत्तेः
अथमप्येवमथाः कथास्तु काव्यनाटकादिषु मन्दाभिनिवेशः प्रोयो-
न्मादो दुष्प्रियत्वनोऽवतवादी चास्त्रानवर्गी भातिदोषतो ममैव
भर्ता । विप्रोयतस्यैव वासदेवो वदन्मुद्याने मदनदङ्गभूता पुष्प-
दिकामप्युपाश्लवर्त्तिनीमनाहृत्य मयावदुसाधमममदामनाम्ना
मात्मनाटकीयं रमयन्निजां नामापत्यनिर्विघ्नेममकृतं वदितुमा
अप्यकलतायाः सुकुसुमचिताभिः सुमनोभिरक्षमकाशीत् । मदुपभुक्त
मुग्धे विचकूटमभिविद्वान्मते दलतप्ये तथा सह सहसीत् । अयो-
ग्यश्च पुमानवशानुच प्रकृत्यतिमिश्रयेकते । परयोऽभयवैशि-
कोन दुःखेनात्तरितम् । अविषयं हि योचितमवदन्मदनिषङ्गी
भूतचेतसामनिहृजन्निवरसंवासदवयवादुःखम् । अतोऽनुना पुनरेव
मानयोऽज्ञानमाधवीमदये समानमव । तदार्तामवयमापेक्षैव हि
ममात्मिनाम मतोऽनुदहम् । अस्ति चायमर्थदात्रिनेनामुं के वदे
प्रतिष्ठाप्य तमेवात्मनोपचर्य जीविष्यामीति ।,, नवापि तदनुपेक्ष
प्रत्यागतम् । अतःपरं भवद्वारकः प्रमादमिति ।

तद्वत्प्रसादय कृपाप्रादनाः पुरस्त्रिमेवमन्तर्वादिप्रसादयवस्त्रानानि
 प्रमदवपुःपदेक्षानि विभालेकावन्तम् अस्तमितिरिष्टरपातस्तुभित
 प्रोचिद्वद्व प्रोचोभवति भानुविन्दे पश्चिमाक्षोधिपयःप्रातनिर्वापिन
 पवक्त्राङ्गादधुसम्पन्नादहम् भरितमभक्षि तमसि विजृम्भिते परदार
 परात्मनोऽनुसक्तं समाचार्यकमिव कर्तुमुत्क्रिते मुखपरिचष्टक
 खादिनि यथाप्रोसरे क्षपाकरे यत्पसुन्दरीयदनपुष्करीकेकेव मदर्श-
 नात्प्राप्तमयमेवमतेन स्वयमानेन तन्ममज्जनेन सत्यसमासतेजसि
 निभुवनविधिमीषोद्यते देवे पुष्पधन्वनि यथोचितं प्रयमीयमभये ।
 यथीचरत्तु विदम्राययवायसर्गः किन्तु परवत्तनसङ्गनाद्वर्गपीका
 भवेत् प्राप्तेर्वासवोर्द्वोऽप्यसक्तम् प्राप्तावादेरकुमतेति ॥ मुखजन
 यन्मोक्षोपायाभिसन्धिना मया येष अतिक्रमः कृतः । तदपि वापं
 निहन्त्य निवृत्त्यापि धर्मकथाया मां समस्येदिति । अयि त्वेवदा-
 क्त्यं देवो रामवाहनः सुहरो वा किं नु वक्ष्यमीति चिन्तापराधीन
 यव निजवा परावृत्त्ये । अद्वयतत्तु अत्र भगवान् भर्मा चाक्षय्यं य
 “सौम्य उपहारवर्त्मन् नाक ॥ दुर्लभकष्योऽभूत् यत्तत्त्वमसि मर्दः
 मर्जनाभारवाचनोपिता अमरसदिरसौ वरवर्जिनो तावददाधि-
 कृजाननो नवकीर्तिं कुर्वन्तिवगाहृत । या च सपत्नीतनयविहितं
 विचोक्तानामसङ्गमाया वमययत् रहि मर्त्यत्वमिति । सोऽपि अचेतुक
 प्रापमदायात् कुदकामसङ्गं यथेह वज्रभोग्या ॥ प्राप्तापि मानु-
 शकमनेकाधारकी भवेति । यतस्तेन प्रविशता या विचक्षेव मा
 मुपकृत्य वमकुदमनसत् आसिञ्चमनवरतभवत्परवद्विदस्याविधा-
 विनी य थापार्थेकाकृत्यं ज्ञायाकाशमनसा मयोक्तं प्रिये नास्य प्रापो
 ऽन्यथा भवितुमर्हति परं तदनुसङ्गायंमङ्गनाकष्योऽत्रं दिधा विभक्त्य
 विचटवर्त्मकपद्वेय निविचामसिप्रहारवर्त्मनाजावहादवर्मात्मना
 च मर्त्येकेऽवद्विद्याति तच्च कामक्याधितोः अक्षिकुवर्त्मनातः
 कन्वा कस्यसुन्दरी नाम भूता व्यावसा मर्द्वेय विचटवर्त्मना प्रथम
 मस्त्रीयावमनेकसं सङ्गना अक्षिकुवहादवर्माणि समूर्त्तावेव यव

मुपगते पुनस्तवहारद्वर्जोत्सर्गं शमीमौखं महंममवलम्ब्य तेन शीघ्रं
विविधसुखोपभोगमनुभवन्निष्ठि तदवगन्त्या भवेत् । भवता निदा-
क्युप्यदिति ।

प्रतिबुध्य च प्रीतिमुत्सृज्यदृष्टिं शिवासीद्धे तद्वसिष्ठोदितिकर-
मेवानैवम् । अन्तेगुरुनन्द्यादृष्टिरनन्तो मन्त्रेण द्रुपदोभयवर्षम् ।
अमुष्कच श्लोतिज्ञतः प्रभामयं वरः । प्रासदच तिमिरमवर्णकर्मः ।
कार्दमिकनिवसकच दृढतरुदिकरः । लघुवाग्विषयसंभृतप्रसूतोम-
स्करः स्वरम् मातृदत्ताभ्यामिष्टानामि राजमन्त्रिरपरिहोमुदम्बलमुपा-
तिष्ठम् । अष्टोपखातं मातृदृष्टदारे पुष्करिण्यवा प्रथमवस्त्रिधापिता
वेमुषट्मादाय तथा प्रावितया च परिहोः स्थावितया च प्राकारनन्द-
लङ्कयम् । अधिरक्ष्य पक्षेष्टकचित्तेन गोमुदोपरितवाधिरौहेय
सोपामपथेन भुवमवातरम् । अवतीर्ण्य द्रुपदवीथीमतिक्रम्य चम्बका
वलिवर्त्मना मवाभिवोपहृष्टोत्तराहि नन्दं चक्रवाकमिषुमदवल्-
गद्वयम् । हुनद्वीपा पाटलावधेन स्पर्शलम्बविशाखसौधमुक्ती
दरेण वरदोपमिव गता पुनः प्राया पिच्छीमाक्षीरलक्ष्मवितोभव
पार्श्वेन सैकतपथेन किञ्चिदन्तरमतिक्रम्य पुनरवाभीं भूतवीथीलम्बा-
ह्विषि । ततश्च गङ्गमतदभूदोपरिधिरजनेदिनं मातृवीथीतामम्बुव
भीतविहृततमुद्गोष्मिभितभासा दीपवत्यां शङ्कपथम् । प्रविष्टं सैक
पार्श्वे मुष्कपुष्पनिदनादकुदवृष्ट्योत्पत्तिभित्तिपरिगतं मर्मदृष्टम् अ-
वनिपत्तितासुखाभिवशास्त्राभवम् अमिनवकुसुमचौरकपुष्पकशान्ति
प्रक्षयप्रकाशपटलपाटलं कषाटमुद्गात्रं प्रावितम् । तत्र चासीद्विष्ठीर्षे
कुसुमशयनं सुरतोपकदम्बशुभ्रमीशं कमकिनीपञ्चाक्षसमुद्राः ईश
मयकालटकाः सुरभिसलिलभरितश्च अञ्जुदकः समुपविष्ट मुञ्जर्षी
विद्यान्तः परिमलमविहयवन्तमाशुशिबम् अशेषकं मन्दमन्दं वद
प्रवृत्तम् । सुप्तैव सङ्केतमवाग्निर्यत्नं दत्तलोकावन्तेश्वरैर्यवहितोऽङ्गु-
लितोऽङ्गि । सा च सुभूः सुश्रीमन्नामा प्रविष्टयेन वनं नीमदृष्ट्वा
वज्रवदधीयत । अहमेष मत्तराजहंवीर्यं अहंराजवत्सु मङ्गला निर्

“अस्मान्नि विप्रचक्षा नाह्नुयावः प्राप्नुतुम् अयि हृदय किमिदं
महात्मैः कार्यं ददध्वसाव तदसम्भवे किमेवमुत्ताम्यसि । भगवन् पञ्च
वाक् कथंवापदाधः कृतोमवा यदेवं दृष्टि नच भङ्गीकरोमीति ।”

अथाहमादिर्भूय विहृतदीपभाजनो आनिनि ननु बह्वपराद्धं
भगव्या चिन्तनभग्नः यदमुञ्च जीवितभूता रतिमाह्वत्या कर्षितवती
अनुवर्ति चूकताभ्यां अमरमात्रासर्वीं य्या नीलाकककुतिभिः अर्द्धा-
व्यापाङ्गकीर्तिभिः महादमनध्वजवटोन्मुक्तं दधनध्वजमयूखजातैः प्रथम
सुहृदं मलयमाधतं परिमलयटीवसा निश्वालयवनेन परभूतवचमति
मङ्गुलैः प्रकाशैः सुधमवीं पताकां भुजवटिभ्यां दिग्मिजवाटमयूखं
कुम्भभित्तुनमुदोजयुगलेन कीडासरोनाभिमखलेन सम्राट्पदमखलेन
श्रीविमखलेन भग्नदन्तोरदधकमयध्वजमयूखयुगलेन श्रीकाकककिल
चर्चं प्ररखतकप्रभाभिः अतः स्त्राजश्व त्वां दुनेति भग्नदन्तोरः ।
मां सुवदनपराधमन्त्रिकमायासवतीत्येव एव तस्य दोषः । तत्पदीद
सुन्दरि जीवय मां जीवनीयधेरिवापाङ्गे रनङ्गभुजङ्गदृष्टमित्थास्त्रिष्ट
वान् अदीरमश्च रामावेष्टप्रेष्टां विम्रावलोचनम् । अवसितार्थाच्च
आव्यक्तिकुदितेष्टवाम् ईयक्तेदरेष्टोद्देदजर्जरकपोलमूकाम् अन-
र्गल कलप्रकापिनीमकचदध्वजमकदध्वजार्णव शक्तिप्रदाम् अत्यर्धपरि-
रूपाङ्गीमासांमिव सङ्गविता मानसीं घाटीदीप घाट्यां शिथिल
वन् आत्मानमपि तथा समानार्थमाधारवम् । तत्पञ्चविमुक्तसङ्गुलैः
रतावसानिचविधिमनुभवनीं चिरधरिचिताविवातिहृदविखम्भे कृत
मवातिहृदवि । सुवदनमुञ्चमाधतश्च निश्चयश्च किञ्चिदीनदृष्टिः
सङ्गितप्रसारिताभ्यां भुजाभ्यामनतिपीडं परित्यज्य नातिविहृद
मचुम्बितम् । अचुम्बती तु सा वधि पयासि नाथ प्रयातं मे जीवितं
ममय नव मामपि नचेष्टासज्जो निम्नोजन इच्छान्निसवतंसताम
मेवीत् । अदादिवश्च तन् अवि मुञ्चे चः सचेतनः शिवमभिधामय-
माना नाभिमन्ति । यदि मरुदुपहनिचक्षकमभिसन्धिः आचरा
विचारं मरुद्विहृत् । आदर्शव दाधे महादध्वजमर्भे विप्रवटम्

आचक्ष्व न विमिश्रमाकृतिः पुनरवसौन्दर्यं च परमादृशं न केति ।
 बाहुमाकृतेति चूषमसौ वक्षति । अहि भूयो यत्नेन चक्षि कापि
 बाधसी देवाणां रज्ज्वमन्त्रं च प्राञ्जया मन च माहूभूता तवेदमाचक्ष्व
 कथं पुरस्कृत्याहमुक्ता “सोऽपि तादृशसौ चेन त्वमुद्योयिता सर्वं वि-
 विविक्तायां मूसौ पुनोचितैर्जगत्सुते समार्चिभिः जगत्सोकाक्षिणी कृतं
 जगदनसमिधः जगत्समसमिधः कर्पूरमुदीः पद्मवस्त्राणि च प्रभू-
 तानि ऊत्ता भविष्यस्येवमाकृतिः । अथ आचक्ष्विष्यति भवतां प्रवृत्ता
 पुटवृत्तिताहृतच भर्ता भवत्यै सर्वे दृष्टव्यजातमास्ताव विनीचि-
 तास्तौ यदि त्वामागिष्येत् दयमाकृतिरनुमुपसंभवेत् त्वन् भवि-
 ष्यति यथा पुराकारैव यदि भवत्यै भवति वा न सर्वं रोचेत् ।
 नचाक्षिन्विधौ विवशाद् अहं हति” अमुचेदितं तवामितं तव
 सुहृन्मन्त्रिमिरनुजैः पौरजानपदैश्च संनवाः तेषामध्यगमते चर्म्मका
 भिमुखेन खेवमिति । स नियतमभ्युपेक्षति पुनरवस्थानेन प्रमदयववादी
 ऋद्धाटिकाया माचर्वन्विधेन विधिना संचयितयनुगमिज्जयमुक्ते
 हिरण्यरेतसि तद्रूमजमनेन संचयितेन मया अक्षिमेव चतामख्ये
 स्थातव्यं त्वं पुनः प्रमाद्वानां प्रदोषवेत्ताया माचक्ष्विष्यति कर्मे कृत
 कृतकमर्म्मकृता विवटवर्म्मांश्च क्षूर्णोऽसि त्वमकृतवच मदनयववाजे
 नापि ख्येव लोकलोचनेऽनुवावमानेन अत्यप्रीदभिरमविष्यति ।
 माहमात्मविनाशाय वेताचोत्ताप्रमनाचरेयमिति । अमुचेत् तवद्वयः
 स यद्वदिष्यति तत्प्रममेकाक्षिमुपाश्रय निवेदयिष्यति ततः परमह
 मेव चास्तानि मत्पदविज्ञानि कोपयने पुष्करिण्यः प्रमार्जकेति ।
 सा तथेति प्राप्तेऽपदेहमिव मदुत्तमाहवाहृतसुदवदादिव चर्म्म
 कथमप्यगादसः पुरम् । अहमपि अथाप्रवेष्टं निर्गत्य अनेकवत्स
 मयासिबम् ।

अथ सा मत्तवाक्षिणी तवा तमर्चमन्त्रमिदम् । अतिरुच्य तन्मते क
 दुर्मेति । अथमथ पौरजानपदैश्च वज्रकृतावमानां वार्ता “राजा
 विव विवटवर्म्मा देवीमन्त्रमनेन देवोत्तं ननु रासाद्विष्यति ।

जनमेव न मिथ्यल्लोडितिकस्तावः कैव नया प्रमादस्य सक्तिशेषान्तः
 पुत्रोदयेन क्षामनश्चिह्नैव सम्पाद्यः किलावमर्षः । तथैहि कुरुत्यति
 प्रसिम्बद्विभिर्भविभिरप्यभूद्यानुमतः । वक्ष्येवं भावि गान्धदत्तः
 परतस्त्रि निश्चिद्वक्तुम् क्षणिकेदोहि मन्त्रिमयैवधीना प्रमादवतिः,
 प्रकृततदेतु ज्ञानवादेन प्राप्ते कर्मदिवसे प्रमादार्था भौदतमति
 प्रहोषवेवावामन्तःपुत्रोद्यानादुदेरत धूर्जटिकयधूमो धूमोदूमः
 क्षीराव्यद्वितिकर्मैरुत्सर्वकसामासवविदाऽङ्गीनाञ्च परिमजः
 प्रवणानुसारी च दिशि दिशि प्राशस्तोत् ।

प्रशान्ते च सहासा धूमोदुमे तन्निजजननिष्ठं निजान्तोद्यान
 मानमव सनमामिनी । क्षणिकुत्त च सा सक्तिं समभ्यधत् धूर्त
 तिकं ते समीहितम् क्षणितुल्य पशुरसौ । अमुच्य चोपप्रभोभनाथ
 नददिरुवा दिवा मयोक्तं नितक न साहवामि ते सौन्दर्यम् एवं
 सुन्दरोहि तमध्वरक्षामयि स्पृहवीरो भविष्यति क्षिप्तु मानुजीर्वा
 मधुधरश्च नितमंवाधकात् वन क्षणिदासज्जति मवादृष्टो कथंस्त
 इति । तेन तु मे पादकोर्निपत्याभिहितं रम्भोच सहस्र मन्त्रानि
 दुष्प्रदितानि जनसायि न चित्तमेवमितः परमितरवारीः तदस्त
 ब्रह्मते कर्मवीति । तदहमीदृशेन कैवाचित्तेन मेपथ्येन न तन्निहत-
 यती । प्राजपि दाताप्रियाक्षिजननक्षेत्रे मुखा दमेव तुभ्यमेवा
 जाया पुत्रवर्षीमं जातवेदसं क्षाप्तीक्ष्ण्य सद्यदेव दत्तेति । प्रपदेन
 कदम्बकं निम्बोत्थोत्पलवारवार्यो इवदेतरक्षतिवक्त्रकोमकाकुलि
 दृष्टेन भुवकवाद्येन समरां समकेतु सवीचमाजनमानमव क्षम
 मुञ्जमितमुक्तमनया विजान्ताविद्याकट्टिरसकदन्धमुत् ।

अथैतान् दृष्टेन कुम्भकमुक्तमर्भे तिक वाक्चक्षुं निर्जस्य साधयेवं
 साधं सम्यजिति मिहव्य तामुपकृत्य होमानसधदेष्टमशोकशालाव-
 कम्बिनीं धनद्वयसकवन् । क्षुब्धजन्तु सा तं जने क्षतान्तादूतोबाह-
 वली । प्रावर्तिवि वाक्चक्षुमुक्तमनप्रमुखाणि होतुम् आवासीय
 दाया यथोक्तं देवत् । ब्रह्मावर्जनिव त्रिचिह्नविक्रयं विषयं तिकत

मम्वं ब्रूहि तत्त्वं भूयोपि मे भगवन् । विप्रभागमेव साध्वीकृत्य
 नचेदमेव खवेन मत्स्यपत्नीरभिरमविच्छति तत्तच्छावि इदं कथं
 संव्रामनेवमिति । न तदैव देवेभ्यं मेवविदिति स्फुटोपजात
 संप्रत्ययः प्रावर्धत सवभावः । श्रिताः पुनर्मयोक्तं किं वा संपद्येन
 मेव हि मायवी मां परिभविच्छति यक्षचरोभिः सङ्गच्छसे सङ्गच्छथ
 कामं पथय शानि मे रक्षच्छुनि तत्तत्पगन्ने हि तत्सङ्गच्छथमेवमिति ।
 सोऽनवीत शक्तिं ब्रूते मत्पितुः कवीशान् आता प्रहारावर्त्ता तं
 विवाग्नेन आपाद्याश्रीमदोमं स्यादयेवमिति मविभिः सहाश्वरति-
 तम् । अनुराग विप्राश्वरत्नमे दक्षजन्तं पुच्छाभियोगात् दिक्षितम्
 पौरुषरुद्ध पादाजिकः परिचातय सार्धवाहः खननिमाहो विवनाहज
 मेकं वसुधरानुख्यं कधीयसार्धेन कच्छमिति जमेकान्तेऽनकवतान् ।
 अहवतिष्ठ ममान्तरङ्गभूते जनपदमहतरः सतर्हतिरवीकषाय
 श्रीकमवसेववन्तं दुष्टयामस्यमनस्तोदं नभस्योपेन घातयेवमिति
 दक्षधरानुवादकर्मणि मत्तयोमात्रियोक्तमभ्युपगमत् । इत्यमिद-
 मविदमस्तं रक्षस्वम् इत्याकथ्य तम् इत्यतवापुहययस्य सप्तर्षी-
 जितं गतिमिति क्षुरिक्त्वा दिवाह्वय सप्तमार्गं तस्मिन्नेव प्रहृत
 स्त्रीतसर्पिर्षि विरक्षदेतस्यमुहवन् कभूषासौ भक्तवान् । अथ
 स्त्रीकभावादीवदिज्ञां स्रष्टवस्तर्भा समाप्तास्तु ह्यविच्छत्तदेव-
 लम्ब्र अत्वा तदुहमनुचराद्याः कर्मावन्ताः पुराणि काङ्क्षय सस्रष्ट
 सेवां वसवान् । विक्षितविशालिनीसार्धमथो कश्चिद्विह्वय कार्त्तं
 विह्वरावरोधनकक्षामेव संवतोदमूकपीकुरादीकक्षोपमूक्य तस्ये
 ऽभिरमवत्तयामिष मां मिश्रानयमेवम् । अथमेव क क्षुधापानमात्र
 कुचस्य ग्रीवम् । उवसि क्षात्वा स्रुतमङ्गणे मविभिः सहा सप्तमथ्ये
 तांशान् वम् आर्त्ताः कवेदेव सहा परिहृतेनम कभावाः । अथ
 विवाग्नेन हनुं चिन्तितः पिता मे स मुञ्जा कनेतमाख्यं भूय
 स्व पाह्वितयः पितृवदनुचिन्दवः स्रुतमेव वचोमथे नक्षत्रि
 पितृवधात्यर्थं यातकमिति । आतरुह विप्राश्वरत्नीकमात्रवेत्तवान्

वत्स न सुमित्राः साम्प्रतं पुत्राः ते दुःखमोक्षोपहृता स्वत्तात्मनो
 दातुं नः सुमित्रमभिर्षयेयुः । अतो मुदिवधः सख्यवधोवा यदो-
 त्वस्यते तदाभिवाम्यसि नास्य ताया मुक्तेति । नमरुददावप्यसापिबन्ध-
 यस्वीकृता मूख्येन महाहं बन्धु मायु मे सख्यं धर्मरक्षायै तदनुगुणे-
 नैव मूख्येनाहः जीवतामिति । अतश्च निश्च दातुमुत्समाश्च वात्स्यातवान्
 सेऽस्तावनमसीदः प्रह्लादवर्त्मनः पृथ्वरति निनाशयितवः सेपि
 विरिदि मे प्रह्लादिके विमिति नाश्वेत सचययापि तस्मिन् संरम्भे
 न कार्यरति ।

तस्मिन् सर्वमभिज्ञानिकमुपसन्न सख्यवधमिति निश्चिन्नाया
 विश्रवमनाया न महादेवी च प्रह्लादन्तोमन्त्रवसानि घोडोपयन्ते ।
 वन्धनात्पिबदौ निष्क्रम्य च दातुं प्रत्यवाद्यन् । अहं सया मे
 साधया सर्वमिदं ममापेक्षितं रक्षति पिबोरवगम्य प्रह्लादकाष्ठपि
 बद्धयोक्तयोः दातुमूषमभजे । अमन्त्रे च यौवराज्यवध्या तदनुज्ञा
 तथा प्रसाधिताया देवदारविदहदुःखदुर्मन्त्रा भोगातिर्विश्वम्
 भूयोऽस्य पिबस्तस्य सिद्धवर्त्मनो चेत्सा च स्ववर्त्मनश्चत्वाभियोग
 मयगम्य शत्रुवधोमिचरता योमभमपि बरुक्षीयमेवेत्यवधुना लघु
 समुत्थानेन सैववधो बन्धवदम् अमूषम् भूमिपत्न्यादकच्योसात्तात्
 श्रियामहोत्सवान्दरात्रेरिति ।

मृतैरहेधोराभवाहनः सज्जितमवादीत् प्रह्लादं पारतत्यक्त
 मुधविदुक्तमपि भुवन्मयवन्धवधममृतिहेतुतया दुःखानिप्रमापका-
 भुधावतया दाव्योपचक्षिमूलतया च पुत्रसावर्धनार्थावप्यदीरधत् ।
 किं हि बुद्धिमहिः प्रह्लादं माभ्युपैति योभान् इत्यर्थमात्मसुखे निधाय
 विजयदीर्घां दक्षिन् व्याजहती भवानाजीवयद्विमित्यादिदेश ।

इति श्रीदक्षिणः कृतौ दशकुमारचरिते उपह्लादवर्त्मनश्चरितं
 नाम तृतीयं कण्ठाक्षः ।

चित्तवृत्तवाङ्मयसम्पदावत् । अतिपत्यं च मया निर्भयेन निर्भ-
 तितं । परिश्रमं दादकञ्चुविद्यानुप्रक्रियेभयभुजदक्षपञ्चप्रति-
 प्रसिद्धानो भीमवर्द्धनचिन्त । भूयश्च मेवा जातसंरम्भेन विकास-
 दादकेर्वागमप्रमत्तप्रतेरमितुकीर्तयः । मयापि दिभुजावदमनुना
 निर्भङ्गाभिप्रेतो निवृत्तावावहत् । अथ मया निपत्य सरभसमा
 कुटो वदन्त यन्ता हन्ता चतोऽति कुञ्जरावहदेति निमित्तेन वार-
 ज्येन वारुणं मुकुटं कटमिह्वं विद्योक्तमात्रे अचलपि मदभिमुक्त-
 नरोत् । अथापोचम् अपसरतु विदरकोटदधः । अन्तः कश्चिन्मातङ्ग
 पतिराजीवतां ज्येष्ठं मुहूर्तं निवृत्तमप्यहमि गन्तव्यां प्रतिमिति ।
 उद्युक्तं तस्मां वदन्मुहूर्तमनुभूयान्निवन्तुनिहृदाश्च । यथापिह ।
 मन्त्रिणा गुणदहमाश्रयाश्रयायिभि भद्रं चतुर्देवैश्च चतुर्विजयो-
 नाम विद्याविद्यादी सोऽवमपि यावत्तदयैषं कृतः तद्विरम कर्मको-
 ऽन्त्याम्कोलसात् विमलमसि प्रपद्यान्तमार्थद्वया वर्त्तिनुमिति ।
 यथा चापितोऽस्तीति विद्यापितोऽयं मया निचयमप्यवर्त्तिह ।
 एतच्च मयेवदा दक्षि जातविजयने वाभाभव सचरितम् ।

काशीं कुसुमपुरे राज्ञोरिषुञ्जवस्य मन्त्री धर्मपात्रो नाम
 विष्णुतथीः अर्तर्षिः अमृतं पुनः सुमित्रोनाम पित्रैश्च समः प्रथागुञ्ज-
 तस्यापि वैमातुरः कवीषां प्रतापम् । वेष्टेभु विजयन्तं मामसौ
 विजयवचिदवाहयत् । अशान्दुर्जयश्चाहमप्यत्र दिङ्मुखो भूतन्
 वदन्मन्त्राणां वाराणस्यां प्रमदये मन्त्रावाहनाय निर्गन्तं वद सखी-
 निः कन्धुकेनामृतीकुमानां काशीमर्षुष्यद्विह्वल्य कन्तां कानि
 मर्षी नाम अकमे अचलपि सममप्ये च । अथ वदन् विहरता
 कुमादीश्वरे ता मयासीदापन्नयना कश्चित्तुल्य कृतवती । अतनात
 इति सोऽवविष्टोदह्वलनिर्भेदभवत्कर्त्तव्येन कीदृशेने प्रवर्त्तां च
 आशान्ते पीताः । तदैव विजयन्तं नामका विष्टीने राजनीत्यानादलित
 मुक्तेदेभिह्वल्य तर्जितया वदन्मन्त्राभीतया निर्भन्तं दहयाम् ।
 राजावया निष्टीने अहमन्त्रीइतिविदोग्ने विजयप्रकृतकरोप-

दर्शितोऽप्यप्यदृश्यम् । अत्रानुपवीक आतपोऽप्यप्यदृश्यम् ।
 प्राप्तिर्हीनम् । विवर्तिताङ्गुलवत्कर्मविशेषात्प्राप्तं तम् । अत्रानु-
 पवीक आतपोऽप्यप्यदृश्यम् । अत्रानुपवीक आतपोऽप्यप्यदृश्यम् ।
 अत्रानुपवीक आतपोऽप्यप्यदृश्यम् । अत्रानुपवीक आतपोऽप्यप्यदृश्यम् ।
 अत्रानुपवीक आतपोऽप्यप्यदृश्यम् । अत्रानुपवीक आतपोऽप्यप्यदृश्यम् ।
 अत्रानुपवीक आतपोऽप्यप्यदृश्यम् । अत्रानुपवीक आतपोऽप्यप्यदृश्यम् ।
 अत्रानुपवीक आतपोऽप्यप्यदृश्यम् । अत्रानुपवीक आतपोऽप्यप्यदृश्यम् ।
 अत्रानुपवीक आतपोऽप्यप्यदृश्यम् । अत्रानुपवीक आतपोऽप्यप्यदृश्यम् ।

आद्यं नाशस्य यथाशां भाविभक्त्यादि । दुहित्वा तारावची
 नाम । साहं कदाचिद्वत्तकपत्री चोपासुमां वत्तक्यावाचंमना
 मन्वयमिदं । एतेतावासे वारावस्या । कसपि वारं वदन्तमप्यत्रम् ।
 आदाय येनं तीक्ष्णोदात्मन विभोः सन्निधिमनैवम् । अनेजीव मे
 तातोदेवस्यानकेन्द्रस्यास्मान्नीम् । अथाहमाहवाचसा हृदस्येन
 वासे वासेऽस्मिन् कीदृशस्य भावहवि कौरसद्वयस्मिन् वत्त
 वत्तक्यतेति मया विद्यापितः सन्मनाह वराधीति तन्मन्त्रानति-
 मन्ती वचामकरोत् । सन्मतावन्मयावगतं तं किञ्च ज्ञानकः
 मूढकः कामयावन्मयाभिन्नः । वत्तक्यती विनयवती वानितसीता-
 भिन्ना । वेदिसती वचदासी सोमदेवी जेनेव । वत्तक्यती अरुणेना
 सुषोमना वानका । मन्दिनी रक्षुवताका इन्द्रसेना वासवभूता ।
 वा किञ्च ज्ञानकावस्यावामभिसाधिकमात्मकात्कृता । मेवकन्ता
 सैव किन्तार्थदात्री वत्तक्याह तारावचीवभूवन् । वाचस किञ्च
 मूढकावसे तपि कार्यदासक्यावां मन्त्रभूवन् । अत्रानुपवीक
 विनयवती चोपासुमा स तु तस्यां वानितमन्वयस्यावामसोऽभूत् ।
 वत्तमेकवत्तमुपदिशन्तं देवान्येवप्यत्र तन्मन्त्रिपुत्रादेवम् ।
 तप्यत्यतो राजवंशस्य देवी वत्तक्ये तन्मन्त्राभाविष्यवर्णिमो राज-
 वाहनस्य पदिकर्णार्थं समर्थं मुचभिरवत्तक्यांता वत्तक्यावत्तक्या
 वत्तक्यामन्त्रपदिकर्णस्य ते वाचपञ्चमुचभारंमाजताकोति ।

युष्माकं तामवेवमन्तराजमीमंशुदक्षिण्य इर्ष्यांमुसो मुह-
 नुं कः काव्यवित्ता वतसावदक्षिते मयसि मन्दिरे अहर्निशं भूमि
 दुर्गभां भोजान्भुजम् । दिवादि दिवात्तिसय मत्तकाभिर्गी
 मात्तादिवम् । विने प्रसन्नस्य मत्तावदरेहृदयकविंदुष्य वैर
 निर्वाहस्तुल्यमनुभूयामीति । तदा सखितमनिहितम् अहं कान्त
 कान्तिमतीदृशं वा कथामि त्वामिति स्मितेऽदंशने दाघोवाच
 म्भुजमीये । तदा कान्तिरोभात्रवर्षिणीमावावाचिवर्षिं प्रबोधेन
 प्रकृतनामभुजम् अहमस्मि भवन्माता भवदनुमत्ता विना तव
 कान्ताभिर्गी तमवदाधनमुद्यत्ता ममाहुं मात्रवदति । सोऽतिभीतो
 मासभिद्यवत्ताह अहमेव मूढोऽपदाहः कथम् दुहितस्तंशानु-
 पादिनो यद्ययमहोत्पान्तासीमा समादिष्टवान् वधम् । तदा कान्ति
 कान्तिमती दाम्भिमिदं मम न कीदृशमप्यद्ययति तवसीमन्ति-
 नादीत् । अत्रापदेष्टुः प्रकृतिसख्यं सखिभाष्य विधिदत्तामजायाः
 पाद्विजयाहवत् । अत्रापद्यत्त तमवकर्त्ता तारावसी कान्तिमत्ये
 सोमदेवीसुतोऽनेनसेनाभ्यः प्रकृत्याविद्यतामन् । इत्यमहं मन्त्रि
 यदापदेष्टा यौवराज्यमनुभवत् विद्यदामि निवासिनीमिति ।

तथैव माहमेपि जनैः परिषर्वाकुवन्ती कमुदेवाः सर्वभूतानाम-
 चक्षणेन कर्त्तते अमुदे क्वावति न क्वावे चक्षणेनानि स्त्रीकति-
 प्रकृतात्तरेव अयसीवाकुवि प्रकृत्यर्देक्षीं विद्योऽपनामानं
 कुमारेणचक्षेवत् । अयर्थं च विधिनेन स साधु । सखाय यौवने-
 नादिवः वैद्यव्यवहितो दुर्जयिवः कतिविदास्तन्नादकुभूताः ते ।
 विद्याव्यवहितमयास्त “यद्यज्ञेव कता तवामना भुज्येन सं-
 चीता मुनः प्रकृते दामवि प्रकृतं मुचसाधिरासीत् सेनायै तत्प्रव
 प्रकृतेन भीष्माभुवीव दत्ता कथा । तच्च देवमेव चक्षणेन विनेन
 दत्ता यौवनेनचक्षेवत् । तदा कान्तिः प्रकृतिविद्यमयापेक्षितः ।
 कतिमिति न मुच स अयज्ञो भवन्तम् । तमेवताप्रकृतं ममविदुं वत-
 कोति ।” स तथा दुहितोऽसि मन्त्रिणीमावावात्रामुचिन् वापनापरितु

नयन्त । इह किञ्च दिवसेत्यादिवापूषेनाहता वापितमया । समु-
 त्तम् राजमहिषी सुकर्मणा नाम समवेतमवस्थत् । देहि माहता ।
 वधातमेव विप्रसम्भगीका वचनं तच्च केनेदमावधापूषेनाहता-
 धिन्ने तवैव वासदेव्यसि । सा त्ववारीत् भग्नं कुरुति किम् असाधि-
 व्यायधातमेव किञ्चिद्विप्रसम्भगीम् । अहो मे तादावर्षी समर्पणी च
 किमपि कुरुमिताहवा रहसि भर्तु । मङ्गोपाधिरुहा प्रवचनमुपेक्ष-
 प्रवच्यमाना पञ्चामिहमोहमसहदा प्रावसत् अवसीदति च न शति ।
 अतो मे दोर्मनस्यमिति । तत्रावेवैकान्ते सुकर्मणा वापिताम्
 कथितम् । अथासौ निर्भयोऽस्य प्रियतमाविरहमाकुमिरववैर्धैर्यं
 नाभितामुपस्थांशुजेन वक्ष्यते उवाचाप्योषिताभिदिष नातिप्रे-
 चाभिर्भोभिर्विधेयं वर्जयन्त वक्ष्यते रात्रिकुले जायन्ति कारवन्तं
 पूषंसङ्केतितः पुत्रवैरभिघाद्यावन्वयत् । तस्य किञ्च ज्ञानकावेष्टु
 दोषानुष्टोत्र तथोवादीये वक्ष्यी यथा तन्मन्त्रमेवाह्य सारं
 भवेदिति । अतोऽनैकान्ते वषेष्टमन्त्रं मुखा तस्य तावत् । पुत्रः प्राजा
 न्मेत्तुकाजो वध्नामि परिहरमिति ।

अथापि तत् पित्रवचनमप्यहं वर्जयन्ता सोऽभिहितः सौम्य
 किं तव मोषादिना वक्ष्यते सुतो वक्ष्यन्तया देवस्य दोषवादिनस्य
 पादनुचचार्यं देवा वकुमन्वा ह्येव ग्यातः ज्ञतः सोऽहमपि वक्ष्यामि
 सहायमपि सुमहानामुदायुधानां हत्वा विवरं मोषवितुम् अथि तु
 सङ्कुले यदि कश्चित्तावनेनरुद्धे प्रक्षिप्या सर्वमहं मे वतो मन्त्रमि-
 द्रतमिव भवेदिति ।

अनवसितवचनस्य मत्रि महावादीभिः प्राकारदन्तुं वेदिरह-
 ष्विरः । वसहं मन्त्रोवाधवसेनामिह्य हर्षममनमुवन् भग्नं विह-
 नः समीहितम् अनेन तातमवच्यमाना सङ्कुले वदन्तया वापितेभ्य
 नाम दंष्ट्रितया तथा विधं अन्वयेन वधा अतदमुदाहृत । तथा तु
 मुक्तताप्यसेन जाता मे दोषादिना वा मोषता वने देवा वकुमन्वा
 वक्ष्यामि तो वक्ष्यन्ता सोऽनुप्रातः पितुरवकां मत्तउपचयं वृद्धि

वचार्थित्वमाचरिष्यति । तत्रा तु मुकुतासया राज्ञे प्रेम्णीवम्
 रयः सन्तु कनकवर्णः वस्त्रपुरवस्त्राणां दुष्टः स भिरपेक्षो विद्याकुल इति ।
 कौशिकीचैवः सवदुष्टस्य दुष्टस्य वा मर्त्यमस्तिमन्वायेति । तदहमनु-
 नेयं सद्यः विद्याधिमोदोऽस्मिन् अभिज्ज्वानुसूयः प्रविशोविधिदनु-
 काशक इति । सद्यः निवेदिषिषि भिषतमनुकाशति । ततः क्षमेवामार-
 मानीय चाक्षपटपरिधिने विविहोदेने इर्मसंकरजधिवाच्य स्वयं
 क्षतानुमरजमखनवा तत्रा य सन सन्निवेशम् । अद्यैव वास्तवज्ञा
 जतयवा प्रवेष्टविष्ये । ततः पितरमुन्नीय तदभिधचितेनाभुपायेन
 चेदित्थमिति ।

स तथेति वृद्धतरकूर्कमग्रमम् । अहम् भोजनोक्तानि विद्या
 दृष्टं धनतरविपुलज्ञासमाचक्ष्य मूढतनुदतिष्ठम् । आहङ्क्य कोको
 यत्रविधमुचैः क्षान्तामि उच्यवचप्रचाराः प्रकृताः । तावन्मे पितरं
 तच्छेदित्व पश्चाद्दुष्टमुज्ज्वानुसूयमिहानुकाशमासीत् मदभ्यास
 यत्र आपविता मातङ्ग क्षिरघोषयत् । “एव मयी कामवाचो राज्य
 सोमात् भर्तारं चक्षुसिहं वृद्धाजं चक्षुषोपक्ष विद्यानेपोपांयु
 दत्ता पुनर्देवोपि सिद्धिदाः पुनर्देवमहत्तमुद्दिष्टम् वापसाचरिष्य-
 मिच्छासादृष्ट्यभूमी पुनरमात्रं शिवभाजमाह्वयं सूक्ष्मफार
 यथैव राजनधारोपमय तौ क्षान्तिभक्त्या विद्वतमुक्तः राज्यकामु-
 लक्ष्मस्य वास्तवज्ञातमसंशयेनो न्याय इति प्राद्विषातवाक्कादंशु-
 दृढकाय भीषते । पुनरन्योपि यदि क्षादकायवृत्तिक्षमये इमेव
 अचार्थेव देहेन योजयिष्यति देव इति । ” अनेतद्दृढकषकले मद्वा
 जने पितुरङ्के प्रदीतक्षिरसमासीदितं क्षणियम् । अद्यैव भीतो
 मामाह्वय तथैव अमानुषीयः कुरुक्षेत्रवदस्य तत्तस्य विहितजीव
 रक्षो विषं क्षादकमभयम् । अस्तव स भूमी क्षतकल्पः प्रापयक्ष
 लक्ष्मिर्देव राजावनाभिर्न देवोदकस्य सूक्ष्मसीति चरममक्षिप्या विना
 अरविप्रतिभा विधीर्भितः प्राविदेव विवेकिताविधिनेति । मदुक्तव

वालादेवां कान्तिसत्त्वामुत्पत्तेः। इत्येवाप्येनाम सत्यं निश्चयं वाच्यम् ।
कुरुक्षेत्रोपसद्विद्वान्ते हो हृदयान् कथयत आः सा युयं कथ
मिह निवसन्तेति ।

सौदम्यनिवर्दीरितवती मर्त्यहारक भाग्यवत्योर्वर्यं वाच्यमेति
देव वक्ष्यमिदं नवमः । अयतां वक्ष्य मातामहचक्रसिंहः ।
नाम्ना देवां लोकावर्ता चक्रवर्त्तः कान्तिसतीत्यप्यद्वयमुदपादि
चक्रवर्त्तः कुरुक्षेत्रोऽप्यसत्त्वान्नाम राजवर्णना सुरक्षयमशान्
कथयन्त्या देवामाचारवत्याम् । अमुका चेयं मन्त्रिकसिंहा नाम
कन्या पुत्रता । अथ प्रसवेदेवमा मुक्तजीविताचारवती पञ्चरत्निक
मज्जमा । अथ देवचक्रसिंहो सामाज्योपपन्नो समाद्यापयत् अदि
मति वक्ष्येयं कन्याकलशः तामिसां मान्येन नन्दनाथ दर्पसा
दाव वदन्तिना दिक्षामि विभेति च कान्तिसतीत्युत्पत्तादारव
कन्याकां प्रकाशयन्त्यपनान् अतश्चमरालिखन्मात्रं कारिते मन्त्रि
भूमिगते कान्तिसत्त्वामुत्पत्तेः। इत्येवाप्येनाम सत्यं निश्चयं वाच्यम् ।
कुरुक्षेत्रोपसद्विद्वान्ते हो हृदयान् कथयत आः सा युयं कथ
मिह निवसन्तेति ।

सचिन्मविचिदासाधिममपरोह । तदुभयसीततममर्ताः स्व-
मेव कुटुम्बं कदाचनमेव कदा । तदेवासीन्महीविततपरीरुचिकर्म
निर्मिमेव । तदुमीनि अहिका विचरिततमवाद्युवाहति ।

तदमेवानुपुत्तोपिन्मकीदतमः स्वकामम् ।

सचिन्मदीराद्येव वचसी कदाचनमेव तदा । कदाचनमेव
मुच्येवमुच्यमिभयम् । सचिन्मदीराद्येव वचसी कदाचनमेव
मधुममा । तदुवाचमम वचममेव । तदा सार्धमाद्युवा । तदमेवीन् ।

तदावि तदवमा दहति तदवमिन्मदीराद्येव वचसी अहिति वेचममेव
वेचम न ही पुचमं दुमिहमा । तदुवाचममममि मुच्यमावमममि
वर्गी कदाचन । दहियमाद तदा दुरीमा कदाचनमेव । तदमेवीन्
निन्मकी-वेचमिति कदाचन । दहियमाद दहियमा । तदमेवीन्

विन्मदीराद्येव वचसी कदाचनमेव तदा । तदमेवीन्
तदावि दहियमाद तदा दुरीमा कदाचनमेव । तदमेवीन्
तदावि दहियमाद तदा दुरीमा कदाचनमेव । तदमेवीन्
तदावि दहियमाद तदा दुरीमा कदाचनमेव । तदमेवीन्

तदावि दहियमाद तदा दुरीमा कदाचनमेव । तदमेवीन्
तदावि दहियमाद तदा दुरीमा कदाचनमेव । तदमेवीन्
तदावि दहियमाद तदा दुरीमा कदाचनमेव । तदमेवीन्
तदावि दहियमाद तदा दुरीमा कदाचनमेव । तदमेवीन्

तदावि दहियमाद तदा दुरीमा कदाचनमेव । तदमेवीन्
तदावि दहियमाद तदा दुरीमा कदाचनमेव । तदमेवीन्
तदावि दहियमाद तदा दुरीमा कदाचनमेव । तदमेवीन्
तदावि दहियमाद तदा दुरीमा कदाचनमेव । तदमेवीन्

तदावि दहियमाद तदा दुरीमा कदाचनमेव । तदमेवीन्
तदावि दहियमाद तदा दुरीमा कदाचनमेव । तदमेवीन्
तदावि दहियमाद तदा दुरीमा कदाचनमेव । तदमेवीन्
तदावि दहियमाद तदा दुरीमा कदाचनमेव । तदमेवीन्

तत्र दृष्टिमान्नेव मृदुरः कथमवमुपपन्नमवेति तन्मनुष्यं विप्र-
 श्येन वदन् । तं तु वदितुमशक्यं वक्षामीति शिरोऽभूत् ।
 तुवदसौ महिषो हनुपुरमुत्तमं प्रेषयेति वदितेन । सा च
 तन्मनुष्यं वक्ष्यामि वाच राघो विद्यामप्रविष्टायाः पुरुषादिनां
 प्रथमो जनेषुः प्रविष्टिपथमोऽपुनरः सोऽप्यायन्निरो मृदुरः के-
 लुपदहं दितीवप्रलयं प्राप्स्येति । अमला च वार्त्तवामुं नुर-
 क्तं च तं वदितुमशक्यं वक्ष्यामि । तं चानुब्रूयो धूर्तः
 त्वदिनमिषेदधत् विदितमेव त्वं यो वपाहं पृथ्वाधवा पित्रयम्
 अमिरस्य तदुपजीवी प्रणिषत्तानि । कुम्भश्च वपाधिमर्दन-
 भीरवो विप्रि वदितुमशक्यं वक्षामीति निजालपि अश्रममधिपतिः ।
 केवरेतुर्दशवर्गं अतर्कं विताताः प्रसन्नमाधर्मीणां ज्ञानाकारा-
 नादीनयमम् । अर्च्योऽभात्तु मित्रं साधकं सा मृदोता प्रवि-
 ष्योऽयमुपे दहं वपा धिषिदुर्दितम् त्वं च मृदुरचरमादाहित
 कीर्तयेव मृत्तुति सा वपाविष्टः सोऽयमज्ञानम् । वदं मय्याः
 प्रीतिमिति । विमर्शेन च तस्याः प्राप्तिनीत्येवमज्ञेन योदाकाशमि-
 त्तमासीत् । भर्तुः च पदिविज्ञा वदितेन अज्ञाने वदं विमर्श
 वाज्ञेनोद्भूतं मर्तुं वामा तेन धूर्तेन मन्त्रमन्त्रं वदामीता च ।
 तुम्हदि त्वदाकारोऽभादितेन मया त्वदावर्त्तमे वदमुपावात् भिक्षुकी
 मुष्णिगोपकं तेऽलिदेव वदवमुपादी वाचनीयमसाधारणोऽयम्
 दन्तमाचदितकन्तीनामन्त्रदवावादी दातव्यमयेति मुहुर्मुह-
 र्दवयोर्निधनं प्रपन्नं साधकतानि तान्मन्त्रदवावादीनामन्त्रम-
 न्त्रोत् । तद्विषयं दन्तदवावादी वदयेति ।

इदमावर्त्तं वक्ष्यामि मातृपुत्रम् । अकिञ्चिदपि
 नातिप्रोदुष्यात्तुमुपपन्नं मन्त्रमन्त्रं मन्त्रमन्त्रं मन्त्रमन्त्रं
 दन्तमाचदितम् । अहम् विद्विदमिदं वदामीति वदामि
 दाधत्तं वाचिदम् । विद्विदमिदं वदामीति वदामीति ।
 १५५ ॥

इदं च यथासामान्यं विवक्ष्यमानो नैर्वाहयि-
 त्प्रवृत्तमभिमन्युः प्रसिद्धमवाप्तये । स तु मनुजस्यो ब्रह्मराजस्य तिष्ठति तिष्ठ-
 त्वाप्यप्यवधीति भक्त्युत्पत्त्याय राज्ञेयं समवश्यतः । तान्
 रोषादभयेकापविज्ञानमरुतमन्त्रदीप्तिना विधायापतनीमुत्त-
 मसारिवोभयवरः पराज्यामग्रहीतम् । कश्चिच्च यं येमानां
 समीपितालीकवृत्त्यग्रं कुर्वेन्नोद्विग्नोमानां साहसीमेव कामन-
 तारव्रततिष्ठम् । तावतादुभापि वैराग्यमभ्यु-
 त्थितेभ्यो विप्राद्यहारेण परस्परमनुपवेताम् । पुनश्चमति-
 त्तुनं पुष्पिण्यति कुसुमवशाच्चिन्ते सदसीरेऽवदोषः ससृष्टं
 निर्वर्जं कौ मयायेकवक्ष्यामी राजकन्यां यन्मुखावतीमवशम् ।
 सा हि तया समायासमाना तिर्ज्यामभिमिल्य ज्ञातप्रत्यभिज्ञा
 लब्धव्रतमरोषीत् । यथादीपं वाच तद्वर्जनादुपोद्गतां वक्षिन्
 यन्मुखावती पुनः तस्या यन्मतेनवा तत्त्वचामिदेह समायासि-
 ताकि तं विप्रं समुद्रमणे मणितः पापेन मङ्गाया भीमचमनेति
 चतुः । सहीमं प्रतिभवत् वक्ष्यिता जीवितं विहायुरेकाग्रिणी
 श्रीदावमपात्रं तव च कामचमनत कामश्च ह्य राज्ञसाधुः
 सोऽयं मया भीमवाचधूतपात्रं । सुदन्ती तं निज्जाप्यधावत्
 यन्मतेनवसितोऽभूत् । यद्यप्यैवातयेव वीक्षितेन स ह्येव पतिता
 भवत् तवेति । यत्ना च तया सहावदत्तं वाक्यमापोहम् ।
 मुखा च मे । प्रतिपातप्रेरिता तामेव वामपितां प्रज्ज्वालिहत् ।
 यदवदत्तं वदमवमेव । तमवदत्तं च तमवावाच नाद्याहन्त्या-
 यन्मुखाधन्या मुखावतिर्निष्कृतः । सर्वं तवचमनं त्रिभुवन-
 मङ्गादोषति यमममेनोपदन्तुं प्रसिद्धते सह तेन भक्त्युत्पत्ति
 यममममोऽभुक्तः पौरंदरयोः दशकुमुदीनां प्रज्ज्वालाकन्द-
 मग्रधुम । यथाधमके राजे वचाहममास्याय तदप्यहं प्रज-
 धितवान् । प्रीतेन तेन ज्ञातौ ज्ञतोऽपि दास्यतेनरेव
 तनुवो मनुजीविजातो भद्रावतेन यामुवा प्राकवदुष्मिता यन्-

लेना जीवदत्तमेवात्मनः । तदा विमुक्त्यंताद्वाचार्थमवाप्तवान्
भित्तव्यं हर्षोन्माद्यसकलप्रपञ्चाधीति ।

शुभा विवेकं देवमभिरुचयेत् पुण्यम् । पुण्यकारणमभि-
धातुं भुवः कित्तामिदं विदुषां पदे । जगन्मते हर्षोऽप्युक्तं यत्पु-
ण्यकारणम् इदं साधनाद्वयम् । स हि स परममयेन विदितं ह-
रिनामेव विदितं विदुषां पदे । स हि स परममयेन विदितं ह-
रिनामेव विदितं विदुषां पदे । स हि स परममयेन विदितं ह-
रिनामेव विदितं विदुषां पदे ।

इति इच्छितः कृता रत्नकुमारचरित्रे निबन्धकविराज

नाम बह अक्षरः ।

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

কলকাতা বিশ্ববিদ্যালয়

1. The first step is to identify the problem or question that needs to be answered.

.....

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

[illegible]

विष्णुतन्त्रादिनाम् १७

1940-1941

2. **अनुसूचित जाति/अनुसूचित जाति (अर्थ) अधिनियम, 1947**

श्री विद्यामः श्रीगणेशाय नमः श्रीगणेशाय नमः श्रीगणेशाय नमः

[illegible]

प्रमाण :- असा जे साक्ष्यपत्रावरील निरास-हीनपणानुसंगाने

विषय-सूचिका

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

नामिक एवम् अर्थिकदृष्ट्या अशक्तजनस्य । अथवा अल्प-व्यय-सिद्धि

ममत्वं च वक्ष्ये नान्यथाप्येति । धर्मोऽस्यैव ममत्वं च वक्ष्ये नान्यथाप्येति ।

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

भारत-पीपुल्स रिपब्लिक सोवियत-पीपुल्स रिपब्लिक

सुभाषचन्द्रबोसजी का जन्मदिन: २४वां जनवरी १८८७ ई.

विद्या मन्त्रं भक्त्या विद्या। तन्मन्त्रं कथयन्तं कथयन्तं कथयन्तं।

विषयसिद्धान्तोऽनुसंधानविषयः । अत्रायुः शरीरवैद्यार्थं च विद्वत् ।

[illegible]

महासूरभूषणविविधतयो तं विजयायां प्रविष्टं तृतीयमतिहाय ।
 देवी तु पूर्वेष्वरेव वचार्हमभिलेखार्हं भाषयाव दत्त्वा प्रचक्ष
 र्बर्कमे वक्ष्यमानं च तानवक्ष्यामस्मभ्येन्नोपधिक्कृतान्मेव हविस्त
 त्कथयतु । प्रक्षयस्तेन पूर्वसङ्केतितयोरामाज्जसामन्तद्वदे । सहाभ्येता
 भगवतीमर्चयित्वा सर्वजनप्रशस्तं परीक्षितकुक्षिवेगम् तदूर्ध्व
 विभाय दत्तवदिति सह भजेन क्षिता वहीवाचं वटहस्तमनवाह-
 वम् । अतएवदन्तुपमितेन तेन नायेनाहं दत्तवत्तः प्रिरसैवोत्-
 क्षिप्तं सप्रतिभं मोक्षपादपीठमंसकपुत्रवचनमदुष्टममभयकरवि-
 बुधमेकवार्त्तमेकतोविशेष विरगमं निरगमवत् कुमारम् । अथ
 सहापूर्वमर्चयित्वा दुर्गम् उवाटितवपाटः प्रक्षालीभूय प्रत्यवहृष्ट
 इति स्फटरोमाश्चमुक्षताङ्गि सङ्गमिषवत् प्रक्षिपतनी । प्रक्षाली-
 रन्वचाम् इत्थं देवी विन्मृगालिनो मन्मथेन वृक्षाभावापवति ।
 मया ह ज्ञपया माहूँतकमेव तिरस्कुत्वाथ यो दत्तकमेवमथ
 प्रश्नति जन्तुवतवानन्दमात्रवद्वदिति वरिष्ठङ्गनु भवताः । अथि
 य दुर्घटपूठमोडिचठमापाठवप्रकटप्राठप्रभिकुराक्षचथठवृमान्नाम
 मां मन्त्रजमस्त रक्षितार्हं रक्षानिर्मेकचाक्ष ससेयं सुखरन्ध्रमुच्चाता
 मक्ष्मन्मार्थयेति ।

कुवैतद्वहो भाग्यवान् भोजवन्तो वक्ष्य त्वमार्थादपोनाच इक्ष-
 धीवन्त प्रकृतयः । सा तु वाचानमोचरं पूर्ववक्ष्यामस्तुप्रक्षो
 कम् । तदहरेव च वचनवदप्राहवन्मनुवादिनीप्राधिपक्षयम् । प्र-
 क्षायाश्च वागिन्तो सत्यमेव विक्षं प्रक्षयूरवन् । अथकारुण्य
 कोको भट्टमुष्टिचिन्तादिक्वमैरन्धुवावानोरप्रवृत्ते दिक्काशतानेव
 मम क्षमार्थमामो महाक्षी माज्जवर्धत । राजपुत्रक्षार्थोपुनरिति
 प्रमाद्यतेनु प्रसिद्धिरासीत् । तच्च मुच्यव्यक्ति भगवततमुपमाञ्ज
 पुरोहितेन पाठवन्नीतिं राजक्षार्थोपपत्तिरुम् । अथिनायक
 राज्यं नाम प्रक्षिपयावत् इक्षवत् मन्त्रप्रभापोक्षायाः वरक्षारानु-
 गृहीताः सत्येन वनन्ते मध्येय हि विनिश्चयोऽर्थाणां प्रभावेन

भारताः संज्ञायेन निर्दिष्टम् । अतः वशाधुमवमूको विद्वत्
 प्रभावस्तन्वचतुर्गुणोत्साहविटयो विदिततिप्रकृतिपणः बहुवचिस-
 चयः कृत्तिविदियुच्यमानस्य मयवनस्यति नैतुवपकरोतु । स चायं
 मनेषाधिकरत्नादसहायेन दुःखजीवः । वक्ष्यमार्ग्येतेतुर्नाम मित्र
 वर्त्मनवी स कोट्याभिजनतात् कुमारमात्रपक्षो मन्त्रिणैश्च युक्त
 सत्यतिमयमसौव अस्मोमित्रवर्मा सपेक्षयाः पेशकमित्यत्र नावी
 कर्तुं रहस्यशिशयम् । तात चार्थमार्ग्येतेतुमेकान्ते नृहि कोमेव
 भावायुक्तो वरुनां राज्यलक्ष्योन्नुभवति सचावमकद्राको भुञ्जते-
 नामुना परिगृहीतः किमुहीर्ष्येत गच्छेत वेति । स वददित्यति
 तदस्ति बोध इति । सोऽन्तर्वैवं मामिदं दत्तम् । मुञ्चस्वपास्य प्राञ्चते
 प्रवर्त्तं विनाः कथाः संवाह्य यात्रियादमतिविश्वम्भदत्तकथं तम-
 प्राज्ञं तदुपरिष्ठेन गजेन । सोऽप्येवमकथयत् भग्नं भैवं वाहीरभि-
 जनस्य मुदिदभ्रंनमसाधारणं मुदिनैषु वसतिमान्गुर्वं प्रावयन्मयदि
 मात्रमौदार्यमल्लाचार्थमल्लबोद्धवमनस्यं विद्वत्प्राजमनुग्रहार्थं चेत्
 कोनचाप्यपरिवेषणमभ्यमिनीममिष्यक्षिप्रेव सन्निपातितानुवा येऽ
 न्चैवैवशोऽपि दुर्जमाः दिवतामेव विदविष्णुमाः प्रज्ञानान्
 कल्पतत्त कमुद्रुत्य नीतिज्ञानममममिमस्य राजपुत्रं प्रिये । एवं
 प्रतिष्ठितमेव विदि नाच संशयः कार्यइति । तथापि कृता भूयो
 भुवचोपधाभिर्विशेष्यं तं मे मतिस्त्रावमकरवम् तत्प्रसन्नं सन्न
 शौचमुक्तानमाद्यापि विषयज्ञानं मूढपुत्रानुदयादयम् । तेनचोप-
 कथं पुनस्तत्तदमनुतिष्ठमभिधेयप्रायश्च प्रकृतिमहत्तममुक्तता-
 मभिधित्वापयन् धार्मिकतमुद्राववत्तात्तिकात् कदम्बं कण्ठस्थान्
 विज्ञोषयन् चमिनेऽपचीदयज्ञं चातुर्वर्ग्यं चार्थार्थं चार्थं सु आपयन्
 चामिमाहरेवमर्गान् चार्थं नृणां हि दक्षविद्विद्वर्माऽरम्भाः वशाच्च
 दक्षि पात्रिष्ठं तत्र दौर्गन्धादिवाचकज बोझान्कलितम् ।

इति दक्षिणः । ततो दशकुमारचरिते विष्णुचरितं

नाम अष्टमः अध्यायः ।